
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

58

2006

1

*Anton Bezák**

VNÚTORNÉ MIGRÁCIE NA SLOVENSKU: SÚČASNÉ TRENDY A PRIESTOROVÉ VZORCE

A. Bezák: Internal migration in Slovakia: recent trends and spatial patterns. Geografický časopis, 58, 2006, 1, 2 figs., 7 tabs., 39 refs.

This paper provides some new insights into the changing pattern of internal migration in Slovakia during the 1996-2004 period based on anonymized migration data from current registration of population. After an extensive discussion of the data set and geographical frameworks used, the characteristic features of migration flows between the 66 functional urban regions are examined. Then, the analysis is turned to migration exchange between the urban and rural components of the settlement system revealing significant changes in migration directions. In the last section, the role of migration in the process of population redistribution is analysed and the main tendencies within and between functional urban regions are identified.

Key words: internal migration, functional urban regions, interregional migration flows, rural-urban migration, population redistribution, Slovakia

ÚVOD

Kto sa sťahuje? Kam, kedy a prečo? Aké sú dôsledky sťahovania? To je séria otázok, ktoré sa v tej či onej podobe čoraz nástojčivejšie vynárajú pred odborníkmi z viacerých vedných disciplín i laickou verejnosťou. Sústreďené úsilie o vyčerpávajúcu odpoveď na uvedené otázky spôsobuje, že problematika

* Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava

vnútroštátnych a medzištátnych migrácií sa v mnohých krajinách stáva príťažlivou témou vedeckého bádania i praktického záujmu. Svedčí o tom nielen pozoruhodné množstvo vedeckých a odborných prác, ale aj značná pozornosť, ktorá sa migráciám venuje v informačných médiách.

Ak sa obmedzíme na vnútorné (t. j. vnútroštátne) migrácie, potom je možné identifikovať prinajmenšom tri závažné dôvody, ktoré podnecujú bádateľov k intenzívnemu štúdiu migračnej mobility. Prvý z nich súvisí s úlohou migrácie ako jednej z troch zložiek populačného vývoja. Výrazný pokles pôrodnosti a relatívne stabilizovaná úroveň úmrtnosti spôsobujú, že v mnohých európskych krajinách sa migrácia postupne stáva najvýznamnejšou zložkou populačnej dynamiky, ktorá rozhoduje o tom, kde sa objaví prírastok alebo úbytok obyvateľstva. Význam migračnej zložky populačného rastu je pritom tým väčší, čím menšie územie je predmetom nášho záujmu. Navyše sa migrácia spätne premieta do zloženia regionálnych populácií podľa veku a pohlavia, čím sekundárne ovplyvňuje úroveň pôrodnosti, úmrtnosti alebo sobášnosti, a tak výrazne zasahuje aj do prirodzenej reprodukcie obyvateľstva v jednotlivých regiónoch.

Druhým dôvodom je tesný vzťah migrácie s ostatnými javmi a procesmi priestorovej organizácie spoločnosti. Migrácia na jednej strane aktívne vplýva na priestorovú organizáciu a zároveň odzrkadľuje mnohé jej zmeny a vývojové tendencie na strane druhej. Máme tu na mysli predovšetkým úlohu migrácie na regionálnych trhoch práce alebo trhoch s bytmi, ďalej jej súvislosť s inými formami mobility obyvateľstva, ako je napríklad pohyb za prácou alebo vzdelaním a napokon aj jej vplyv na charakter východiskových a cieľových regiónov, najmä z hľadiska požiadaviek migrantov na prácu, bývanie a sociálne služby. Za zmienku stojí aj fakt, že vnútorné migrácie ako dobrý indikátor veľmi citlivo reagujú na celkové zmeny politických, ekonomických a sociálnych podmienok v jednotlivých krajinách.

Tretím a pravdepodobne najvýznamnejším dôvodom rastúceho záujmu o migračné procesy je zmena charakteru vlastnej migrácie. Ako upozorňujú britskí geografi T. Champion a T. Fielding (1992), niet pochyb o tom, že v poslednom období dochádza k dramatickým zmenám podstaty, foriem a priestorových vzorcov migrácie. Zdá sa, že tradičné „pravidlá“, ktoré v minulosti ovládali vnútorné migrácie, prestávajú postupne platiť. Migrácia často už nefunguje ako faktor efektívne vyrovnávajúci nerovnováhu na regionálnych trhoch práce. Stáva sa selektívnejšou, najmä pokiaľ ide o vekovú, sociálnu a profesijnú štruktúru migrantov, čo sa prejavuje výraznými rozdielmi v úrovni mobility jednotlivých zložiek populácie. Okrem toho nadobúda nové formy v súvislosti so zmenenými pracovnými požiadavkami zamestnávateľov a zmenami v charaktere formovania rodín a domácností. Z geografického hľadiska je významný vznik nových priestorových vzorcov migrácie, ktoré nadväzujú na nové procesy a formy redistribúcie obyvateľstva, začínajúc kontraurbanizáciou v regionálnej mierke a končiac rozmanitými prejavmi gentrifikácie na území veľkomiest.

Vnútorné migrácie na území každého štátu majú okrem univerzálnych znakov aj viaceré charakteristické črty, ktorými sa odlišujú od migrácií v ostatných krajinách. Cieľom tohto príspevku a ďalších štúdií, ktoré naň budú

nadväzovať, je poskytnúť podrobný a systematický prehľad poznatkov o vnútorných migráciách na Slovensku so špeciálnym akcentom na ich variabilitu v čase, v priestore a medzi rôznymi zložkami slovenskej populácie. Na rozdiel od predchádzajúcich štúdií sa naša analýza opiera o anonymizované primárne dáta o sťahovaní, ktoré pochádzajú z priebežnej evidencie pohybu obyvateľstva na Slovensku a opisujú migrácie ako demografické udalosti spojené so sťahovaním individuálnych osôb. Prednosťou dát tohto druhu je, že umožňujú analyzovať migrácie nielen podľa znakov migrujúcich osôb, ktoré sa zisťujú pri registrácii sťahovania, ale aj na základe ďalších, dodatočne implantovaných charakteristík východiskových a cieľových miest. Ďalšou výhodou primárnych dát je možnosť agregácie individuálnych migrácií podľa geograficky relevantných priestorových jednotiek.

V prvej časti tejto štúdie prediskutujeme základné vlastnosti primárnych dát o vnútornom sťahovaní a upozorníme na niektoré ich prednosti a nedostatky. Potom preskúmame hlavné trendy a geografické atribúty vnútorných migrácií na Slovensku v rokoch 1996-2004 a stručne zhodnotíme ich dopad na redistribúciu obyvateľstva. Osobitnú pozornosť budeme venovať rozdielom v úrovni migračnej mobility, ktoré súvisia s rôznou priestorovou mierkou a geografickou typizáciou migračných pohybov. Sústreďíme sa pritom na odhalenie všeobecných, celosystémových tendencií a regionálne diferencie v charaktere migrácie si všimneme iba v selektívnej alebo sprostredkovanej podobe.

EVIDENCIA VNÚTORNÉHO SŤAHOVANIA NA SLOVENSKU

Jediným zdrojom dát o vnútorných migráciách na území Slovenska je tzv. *evidencia vnútorného sťahovania* ako relatívne samostatná súčasť bežnej evidencie pohybu obyvateľstva. Evidencia vnútorného sťahovania bola v bývalom Československu zavedená v roku 1949 na princípe povinného hlásenia československých občanov a od roku 1954 aj cudzincov a bezdomovcov k *trvalému pobytu* (cf. Jelínková 1955; Srb et al. 1971, pp. 85-87; Pavlík et al. 1986, pp. 87-88). Štatisticky sa vnútorné sťahovanie začalo zisťovať na základe *záznamu o prisťahovaní*, ktorý bola povinná vyplniť každá sťahujúca sa osoba v mieste nového trvalého pobytu za seba i za členov svojej domácnosti. V súlade s tým začala československá štatistická služba pokladať za vnútorné sťahovanie každú zmenu trvalého pobytu, ktorou sa zmenila *obec* trvalého pobytu. Hoci sťahovanie v rámci jednotlivých obcí sa z principiálnych dôvodov nepokladalo za vnútorné sťahovanie, od roku 1976 sa do celoštátneho objemu vnútornej migrácie začalo zahŕňať aj sťahovanie medzi mestskými obvody Prahy a Bratislavy a od roku 1986 aj sťahovanie medzi mestskými obvody Brna, Košíc, Ostravy a Plzne.

Po rozdelení Česko-Slovenska v roku 1993 prevzali slovenské štatistické orgány z bývalej federácie bez veľkých zmien právny rámec i spôsob štatistickej evidencie vnútorného sťahovania. Právnym základom evidencie zostala povinnosť hlásenia k trvalému pobytu, ktorá je v súčasnosti upravená zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 253/1998 Z. z. o hlásení pobytu občanov Slovenskej republiky a registri obyvateľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov (úplné znenie zákona je uvedené pod č. 500/2004 Z. z.). Štatistické zisťovanie vnútorného sťahovania sa uskutočňuje v

rámci periodicky aktualizovaného programu štátnych štatistických zisťovaní, ktoré organizuje a vykonáva Štatistický úrad Slovenskej republiky. Základom je *hlásenie o sťahovaní*, ktoré v zmysle zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 540/2001 Z. z. o štátnej štatistike vyplňajú slovenskí občania, cudzinci a osoby bez štátnej príslušnosti pri zmene trvalého pobytu prisťahovaním z inej obce Slovenskej republiky, v Bratislave a v Košiciach aj pri prisťahovaní z inej mestskej časti.¹ Hlásenie o sťahovaní sa vyplňa za všetky osoby, teda aj za deti mladšie ako 15 rokov a osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony, za ktoré hlásenie vyplní jeden z rodičov alebo iný zákonný zástupca.

V hlásení o sťahovaní sa okrem miesta predchádzajúceho a nového trvalého pobytu sťahujúcej sa osoby zisťuje dátum jej narodenia, rodné číslo, dátum prihlásenia k pobytu, pohlavie, rodinný stav, štátne občianstvo, najvyššie vzdelanie, národnosť a dôvod sťahovania. Spravodajskými jednotkami, zodpovedajúcimi za správnosť vyplnenia hlásenia o sťahovaní, sú ohlasovne pobytu obecných a mestských úradov a v Bratislave okresné riaditeľstvá Policajného zboru SR. Spravodajské jednotky po kontrole osobných údajov zasielajú súbory hlásení v mesačných intervaloch Krajskej správe Štatistického úradu SR v Trnave, kde sa hlásenia spracúvajú za celú republiku. Produktom celoštátneho spracovania za kalendárny rok je databázový súbor, v ktorom vety zodpovedajú jednotlivým migráciám a polia zisťovaným charakteristikám sťahujúcich sa osôb. Všetky charakteristiky sú pritom vyjadrené vo forme číselných kódov. Údaje o menách migrujúcich osôb, zisťované do roku 2004, sa z dôvodu ochrany osobných informácií nezahŕňali do štatistického spracovania a od tohto roku sa v hlásení ani nevyžadujú. Z rovnakého dôvodu sa od roku 2004 vyplňa iba prvých šesť miest rodného čísla. Ak Štatistický úrad SR v odôvodnených prípadoch poskytne primárne dáta o sťahovaní na využitie mimo sféry svojej pôsobnosti, dáta sa anonymizujú tak, že sa odstráni pole obsahujúce rodné čísla sťahujúcich sa osôb. Ďalšie podrobnosti týkajúce sa evidencie vnútorného sťahovania na Slovensku uvádza M. Žirko (2005).

Z predchádzajúceho výkladu je zrejmé, že opísaným spôsobom evidencie je vnútorná migrácia striktne vymedzená ako *zmena obce trvalého pobytu* prisťahovaním z inej obce Slovenskej republiky. Tým je síce migrácia jednoznačne definovaná, problémom však zostáva, že miesto, kde je osoba trvale prihlásená, sa nemusí vždy zhodovať s miestom jej obvyklého pobytu. V dôsledku nefungujúceho trhu s bytmi, nedostatku finančne prístupného bytového fondu, značného rozšírenia rôznych foriem prenájmu bytov a bývania v podnájme alebo v ubytovniach má mnoho osôb v skutočnosti iné bydlisko než je to, kde sú tieto osoby formálne prihlásené k trvalému pobytu. Veľká časť faktických zmien obvyklého miesta pobytu zostáva preto skrytá pod rôznymi formami neevidovanej migrácie. Navyše, ako upozorňuje V. Roubíček (1997, p. 258), nie sú zriedkavé ani opačné prípady fingovaného hlásenia k trvalému pobytu v bytoch, kde prihlásená osoba nebýva niekedy ani prechodne. Tieto i

¹ Hlásenie o sťahovaní vyplňajú občania Slovenskej republiky aj pri prisťahovaní zo alebo vystťahovaní do zahraničia a cudzinci, resp. osoby bez štátnej príslušnosti aj pri udelení povolenia na trvalý pobyt na území Slovenskej republiky a pri ukončení trvalého pobytu na území Slovenskej republiky. Hlásenia tohto druhu však s evidenciou vnútorného sťahovania bezprostredne nesúvisia.

mnohé ďalšie argumenty môžu vyvolávať nielen vážne pochybnosti o tom, či pojmové vymedzenie vnútornej migrácie na princípe zmeny miesta trvalého pobytu je skutočne adekvátne, ale aj oprávnenú otázku, v akej miere dáta z evidencie vnútorného sťahovania odzrkadľujú skutočnú migračnú mobilitu.

Na druhej strane je však potrebné priznať, že chápanie migrácie ako zmeny miesta trvalého pobytu medzi dvoma obcami Slovenskej republiky má aj svoje prednosti. V prvom rade je to už spomenutá jednoznačnosť určenia jedinej obce trvalého pobytu. Okrem toho treba vziať do úvahy, že evidencia migrácie na základe zmeny miesta trvalého pobytu korešponduje s evidenciou iných demografických udalostí, súvisiacich s prirodzenou reprodukciou obyvateľstva (t. j. narodení, úmrtí, potratov, sobášov, rozvodov a pod.). Z kategórie bývajúcего obyvateľstva, definovaného vo vzťahu k miestu trvalého pobytu, vychádzajú od roku 1961 aj všetky sčítania obyvateľstva uskutočnené na území Slovenska. Na podobnom princípe je založená aj registrácia ďalších sociálno-ekonomických javov, ako napríklad nezamestnanosti. Tým sa vytvára jednotný, vnútorne konzistentný systém štatistických informácií s geograficky relevantným obsahom. Chápanie vnútornej migrácie ako zmeny miesta trvalého pobytu umožňuje napokon odlíšiť skutočnú migráciu od iných foriem priestorovej mobility obyvateľstva, ako sú napríklad pravidelný denný alebo týždenný pohyb za prácou alebo vzdelaním, rôzne formy sezónnej migrácie, alebo cestovanie za nákupom, rekreáciou, kultúrou, prípadne za účelom návštevy.

Napriek tomu otázka, v akom rozsahu dáta z evidencie vnútorného sťahovania odzrkadľujú skutočnú migračnú mobilitu, zostáva otvorená a v súčasnosti na ňu zrejme neexistuje uspokojivá odpoveď. Problémy s kvalitou a spoľahlivosťou migračných dát nie sú však ničím výnimočným, pretože analogická situácia vzniká aj v prípade ostatných demografických dát. V tejto súvislosti stojí za zmienku výrok amerického demografa S. Prestona (1976, p. 2), podľa ktorého “demographic data are never perfectly accurate, and the choice is between neglecting them altogether and producing qualified statements about tendencies they suggest”. Hoci autor vyjadril svoj postoj v inej súvislosti, jeho záver je rovnako platný aj v migračnom kontexte.

Skôr než pristúpime k charakteristike migračných dát pochádzajúcich z evidencie vnútorného sťahovania, pokladáme za potrebné upozorniť, že z teoretického hľadiska sa dajú rozlíšiť dve základné kategórie migračných dát. Evidencia pohybu obyvateľstva na Slovensku je založená na registrácii demografických udalostí. Produktom evidencie vnútorného sťahovania nie sú preto dáta o *migrantoch*, t. j. o osobách, ktoré zmenili svoje bydlisko v presne určenom časovom intervale, ale dáta o *migráciách* ako relokačných udalostiach, spojených so zmenou bydliska v danom období. Diferencie medzi týmito dvoma kategóriami migračných dát a dôsledky, ktoré z toho vyplývajú pre regionálnu populačnú analýzu vo všeobecnosti a migračný výskum zvlášť, sú známe už dlhšiu dobu (cf. Courgeau 1973, Rees 1977 a 1985, Rees a Willekens 1986, Kupi-szewski 1988, Boden et al. 1992). Bez toho, aby sme zabíjali do podrobností, môžeme povedať, že počet migrácií registrovaných za určité obdobie je spravidla väčší ako počet osôb, ktoré v rovnakom časovom intervale zmenili svoje bydlisko, pretože niektorí migranti sa v rámci určitého časového intervalu môžu presťahovať viackrát.

Dáta o migráciách majú v porovnaní s dátami o migrantoch niekoľko

pozitívnych vlastností. V prvom rade poskytujú podrobnejšiu informáciu o migračnej mobilite. Ak ignorujeme fluktuácie, ktoré sa vyskytujú v čase a závisia od sezónnych alebo externých faktorov, potom počet migrácií v princípe lineárne závisí od dĺžky pozorovaného časového obdobia. Preto sú dáta o migráciách aditívne v čase. Naproti tomu vzťah medzi počtom migrantov a dĺžkou sledovaného obdobia nie je lineárny. Čím dlhšie je pozorované obdobie, tým nižšia je intenzita migrácie, pretože sa registruje stále viac a viac násobných a spätočných migrácií. Dáta o migrantoch nie sú teda aditívne v čase a miery intenzity migrácie vypočítané na základe týchto dát za rôzne časové intervaly nie sú priamo porovnateľné (Rees et al. 2000).

Údaje o počte migrantov sa získajú porovnaním bydliska v dvoch rôznych časových okamihoch. Táto informácia sa zvyčajne odvodzuje z výsledkov populačného cenzu za predpokladu, že do sčítacieho archu bola zaradená otázka na predchádzajúce bydlisko sčítanej osoby, a to buď k určitému dátumu v minulosti (spravidla pred rokom alebo pred piatimi rokmi), alebo pri predchádzajúcom sčítaní. Nanešťastie v obidvoch posledných sčítaniach, ktoré sa uskutočnili na území Slovenska v rokoch 1991 a 2001, táto retrospektívna otázka absentovala. Je skutočne poľutovaniahodné, že otázka o bydlisku sčítanej osoby rok pred sčítaním sa pri prvom slovenskom sčítaní obyvateľstva v roku 2001 ignorovala, a to aj napriek spoločným odporúčaniam Ekonomickej komisie OSN pre Európu a Štatistického úradu Európskych spoločenstiev (UNECE a SOEC 1998, pp. 6 a 17). Za týchto okolností zostáva bežná evidencia sťahovania dosiaľ jediným a nenahraditeľným zdrojom dát o vnútorných migráciách na Slovensku v celorepublikovom rozsahu.²

CHARAKTERISTICKÉ ČRTY MIGRAČNÝCH DÁT

Aký je teda charakter migračných dát pochádzajúcich z evidencie vnútorného sťahovania a v čom spočívajú ich hlavné prednosti a nedostatky? Primárne dáta o migráciách z evidencie sťahovania sú v súčasnosti k dispozícii za každý kalendárny rok od roku 1996 vrátane. Relatívne krátky časový rad ročných pozorovaní znemožňuje síce podrobnú analýzu stability migračných procesov, ale krátkodobé zmeny v úrovni mobility sa pomocou týchto dát dajú postihnúť. Skutočnosť, že migračné dáta sú dostupné v primárnej podobe (t. j. za jednotlivé sťahujúce sa osoby), umožňuje nielen analýzu charakteristických znakov individuálnych migrácií, ale aj agregáciu migrácií podľa rozmanitých priestorových schém. Tým sa otvára možnosť preskúmať, ako na charakter migrácie vplýva rôzna priestorová mierka a rôzne spôsoby priestorovej agregácie.

Z definície vnútorného sťahovania ako zmeny trvalého bydliska medzi dvoma obcami štátu je zrejmé, že na celkový objem migrácie má nemalý vplyv počet obcí. Čím väčší je počet obcí, tým väčší bude – *ceteris paribus* – aj počet

² V záujme úplnosti treba uviesť, že v oboch sčítaniach obyvateľstva, ktoré sa uskutočnili na území Slovenska v rokoch 1991 a 2001, sa položila jedna z retrospektívnych otázok týkajúcich sa migračnej mobility – otázka na trvalé bydlisko matky v čase narodenia sčítanej osoby. Odpovede na túto otázku však poskytujú veľmi nedostatočné údaje o migráciách, pretože neumožňujú zachytiť mobilitu v priebehu presne špecifikovaného obdobia a navyše neprinášajú žiadnu informáciu o charakteristikách sťahujúcich sa osôb v čase uskutočnenia migrácie.

registrovaných migrácií a naopak. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že počet obcí sa môže zlučovaním a rozlučovaním meniť počas sledovaného obdobia v značnom rozsahu, čím vznikajú vnútorne nie celkom konzistentné časové rady objemu a intenzity migrácie. Ako je dobre známe, po roku 1989 došlo na Slovensku k spontánnemu procesu korekcie niektorých necitlivých rozhodnutí o zlúčení viacerých obcí počas komunistického režimu. Prejavilo sa to výraznou vlnou vzniku nových obcí ich odčlenením od miest alebo rozčlenením väčších vidieckych obcí na niekoľko pôvodných obcí (Berčík a Lovecký 2003). Ak na začiatku roka 1990 bolo na Slovensku 2672 obcí (Kocurová 1991), na konci roka 2004 ich počet vzrástol na 2891 (vrátane štyroch vojenských obvodov a bez mestských častí v Bratislave a Košiciach). V regionálnej mierke sú rozdiely v zmenách počtu obcí ešte výraznejšie. Napríklad v rokoch 1990-1996 vzrástol počet obcí v bývalom okrese Topoľčany o 27 % a v bývalom okrese Považská Bystrica dokonca o 60 %!

Ďalším zdrojom inkonzistencie migračných dát je tzv. *vnútromestské sťahovanie*. Od roku 1976 sa totiž do objemu vnútornej migrácie štatisticky zahŕňa aj sťahovanie medzi mestskými obvodmi v Bratislave a od roku 1986 aj analogické sťahovanie v Košiciach, ktoré sa neskôr (v Bratislave od roku 1992 a v Košiciach od roku 1996) rozšírilo aj na sťahovanie medzi mestskými časťami. V tomto prípade k časovej inkonzistencii pristupuje aj obsahová, resp. konceptuálna inkonzistencia, pretože sťahovanie vo vnútri miest sa v migračných teóriách nepokladá za migráciu v pravom zmysle slova pre svoje osobitné charakteristiky, motívy a dôsledky (cf. Clark 1986, Boyle et al. 1998). V snahe aspoň čiastočne zabezpečiť konzistenciu migračných dát, budeme za vnútorné migrácie pokladať iba zmeny trvalého bydliska, spôsobené presťahovaním z jednej obce do inej obce a sťahovanie na území oboch slovenských veľkomiest nebudeme brať do úvahy. Upozorňujeme však, že z tohto dôvodu môžu existovať značné rozdiely medzi kvantitatívnymi charakteristikami migrácie vypočítanými na základe oficiálnych a revidovaných dát.

Aby sme pochopili podstatu migrácie, je nevyhnutné poznať, aké skupiny osôb na nej participujú. Keďže migrácia je zvyčajne spojená s hlavnými fázami v životnom cykle, najdôležitejšími atribútmi sťahujúcich sa osôb sú vek, pohlavie a rodinný stav. Z tohto hľadiska primárne migračné dáta vyhovujú v podstate všetkým požiadavkám na podrobnú analýzu migrácie podľa základných demografických charakteristík. Nevýhodou je však to, že z existujúcich dát nie je možné dodatočne konštruovať jednotlivé sťahujúce sa rodiny alebo domácnosti. Na dokreslenie štruktúry migrujúcich osôb sú cenné aj údaje týkajúce sa národnosti a vzdelania migranta. Závažným nedostatkom migračných dát je však absencia charakteristík týkajúcich sa sociálneho statusu migranta a jeho ekonomickej aktivity (klasifikácia podľa pomeru k povolaniu, postavenia na trhu práce a príslušnosti k odvetviu). Ako čiastočná náhrada za chýbajúcu informáciu môžu slúžiť dáta o vzdelaní, pretože podľa viacerých autorov existujú silné väzby medzi vzdelaním, povolaním a sociálnym statusom migranta (Halfacree et al. 1992).

Nezanedbateľnou prednosťou primárnych dát je, že personálne charakteristiky zaznamenané pri evidencii sťahovania odzrkadľujú stav približne v čase uskutočnenia migrácie. Nie sú teda poznačené značným

časovým odstupom, ako to spravidla býva v prípade migračných dát odvodených z výsledkov populačného cenzu. Na druhej strane treba priznať, že rodinný stav, národnosť a vzdelanie migranta sa pri vyplňovaní hlásenia k trvalému pobytu neoverujú, takže korešpondujúce údaje majú deklarovaný charakter.

V roku 1965 sa do evidencie vnútorného sťahovania v bývalom Československu zaviedlo aj zisťovanie dôvodov migrácie (Srb 1970, Srb a Andrlé 1997). Po úprave v roku 1986 sa klasifikácia dôvodov už nezmenila, takže v súčasnosti sa rozlišuje deväť kategórií dôvodov sťahovania: zmena pracoviska, priblíženie k pracovisku, učenie alebo štúdium, zdravotné dôvody, sobáš, rozvod, bytové dôvody, nasledovanie rodinného príslušníka a iné dôvody. Ako vidieť, dôvody sťahovania sú vymedzené taxatívne, pričom na hlásení o sťahovaní sa môže uviesť iba jeden (hlavný) dôvod. Nie je teda možná kombinácia dôvodov, ku ktorej pri sťahovaní veľmi často dochádza. Vymedzené dôvody navyše predstavujú príliš široké agregácie väčšieho množstva príčin, a preto nemusia adekvátne odzrkadľovať pravé motívy migrácie. Napokon je zrejmé, že aj informácia o dôvodoch sťahovania má charakter deklarovaného údaj.

Štúdiu migračných dôvodov nebola v českej, resp. slovenskej literatúre venovaná väčšia pozornosť, čo sa zvyčajne vysvetľovalo malou spoľahlivosťou korešpondujúcich dát. Názory medzi odborníkmi na kvalitu informácie o motívoch migrácie sú dosť rozporné. Na jednej strane sa môžeme stretnúť s výhradami, ktoré sú do značnej miery oprávnené (napr. Kühnl 1978 alebo Drbohlav 1984), na strane druhej mnohí bádatelia zdôrazňujú relatívne vysokú kvalitu migračných dát z tohto aspektu, najmä v porovnaní s analogickými údajmi zo zahraničia (Srb a Andrlé 1997). Pripomíname, že svojho času sa o kvalite dát týkajúcich sa dôvodov sťahovania v bývalom Československu veľmi pochvalne vyjadril známy americký demogeograf Andrei Rogers (cf. Rogers a Castro 1984), ktorý ocenil najmä možnosť dezagregácie migračných dôvodov podľa veku a pohlavia migranta. Nazdávame sa, že analýza dôvodov sťahovania by sa v žiadnom prípade nemala ignorovať alebo podceňovať, pretože môže prispieť nemalou mierou k hlbšiemu poznaniu migračných motivácií.

Hoci hlásenie k trvalému pobytu by sa malo vykonať bezprostredne po presťahovaní, zo skúseností štatistických orgánov vyplýva, že časť sťahujúcich sa osôb hlási svoje prisťahovanie až po určitej dobe. Keďže na hlásení o sťahovaní sa udáva iba dátum prihlásenia k trvalému pobytu, spracované dáta neposkytujú spoľahlivú informáciu o termíne presťahovania. Nie je preto možné vyvodzovať z nich žiadne rigorózne závery o sezónnosti vlastného sťahovania (Srb et al. 1971, p. 368). V dôsledku časového posunu sa navyše môže stať, že určitá časť migrácií štatisticky vykázaných v bežnom roku sa v skutočnosti uskutočnila v predchádzajúcom roku a naopak, že časť migrácií uskutočnených v danom roku sa štatisticky vykáže až v nasledujúcom roku. Pokiaľ sa však oneskorená registrácia v jednotlivých rokoch významnejšie nemení, nemala by príliš ovplyvňovať úroveň migračnej mobility.

Na záver tohto odseku bude užitočné zasadiť problematiku migračných dát na Slovensku do širšieho medzištátneho kontextu. V nedávno publikovanej štúdii sa P. Rees a M. Kupiszewski (1999) pokúsili zhodnotiť zdroje a

charakteristické znaky dát o vnútorných migráciách v 28 krajinách združených v Rade Európy podľa stavu v polovici 90-tych rokov minulého storočia. Zo špeciálnych dotazníkov, ktoré autori zaslali ústrednému štatistickému úradu v každej sledovanej krajine, vyplýva, že kvalita a kvantita migračných dát v členských štátoch Rady Európy varíruje v mimoriadne širokom rozsahu. Na jednej strane spektra stoja škandinávске krajiny s podrobnými a spoľahlivými systémami registrov obyvateľstva, ktoré umožňujú sledovanie všetkých migrácií každej individuálnej osoby. Druhý extrém predstavujú krajiny ako Grécko, kde neexistuje žiadna registrácia vnútornej migrácie a kde veľmi vážne informácie o súčasných demografických procesoch pochádzajú len z populačného cenzu. Osobitnú skupinu tvoria postkomunistické krajiny stredovýchodnej Európy s relatívne dobrou štatistikou vnútornej migrácie, ktorá je však silne poznačená totalitnými praktikami bývalých režimov, pretože slúžila nielen na štatistické účely, ale často aj na kontrolu a sledovanie občanov.

Pokiaľ ide o zdroj migračných dát, presne v polovici z 28 krajín, zahrnutých do skúmaného súboru, sa dáta o sťahovaní získavali hlavne z populačných registrov. V štyroch krajinách bol hlavným zdrojom migračných dát populačný census. Šesť krajín uviedlo, že informácia o vnútornej migrácii sa dá odvodiť súčasne z cenzu i z registra a v dvoch krajinách boli migračné dáta zmiešaným produktom cenzu a výberového zisťovania. Zostávajúce dve krajiny – Slovensko a Česko – sú zaradené do zvláštnej skupiny, v ktorej jediným zdrojom migračných dát bola každoročne sa opakujúca evidencia sťahovania. Vlastnú evidenciu v oboch krajinách autori hodnotia pozitívne, pričom oceňujú najmä jej dlhodobé trvanie, pravidelnosť, podrobný charakter a široký rozsah. Vážnym nedostatkom je však slabé (na Slovensku žiadne) prepojenie evidencie sťahovania s registrom obyvateľstva a absencia rigorózných retrospektívnych otázok týkajúcich sa migračnej mobility v populačných cenzoch.³

P. Rees a M. Kupiszewski upozornili v citovanej štúdii ešte na jeden významný znak štatistiky vnútornej migrácie, ktorý sa prejavuje prakticky vo všetkých postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy. Všeobecné uvoľnenie prísnych právnych noriem po páde totalitných režimov sa negatívne odrazilo v menšej spoľahlivosti a úplnosti štatistickej registrácie vnútornej migrácie. Aj na Slovensku existuje niekoľko varovných signálov o vzraste nedisciplinovanosti pri ohlasovaní zmeny trvalého bydliska v tom zmysle, že nie všetky osoby, ktoré menia svoje trvalé bydlisko, hlásia zmenu miesta svojho pobytu a nie všetky ohlasovne pobytu zasielajú hlásenia o zmene trvalého pobytu za všetky prisťahované osoby. Podobné poznatky o znížení spravodajskej morálky obyvateľstva a nedostatočnej kontrole ohlasovacích orgánov pochádzajú aj z Českej republiky (Srb a Andrlé 1997; Pavlík a Kučera 2002, pp. 81-86).

GEOGRAFICKÝ RÁMEC ANALÝZY

Mimoriadne užitočným východiskom geografickej analýzy migračnej mobility je tradičné členenie vnútorného sťahovania na *intraregionálne* a

³ Sčítanie obyvateľstva, ktoré sa uskutočnilo v Českej republike v roku 2001, už obsahovalo otázku o bydlisku sčítanej osoby rok pred sčítaním.

interregionálne migrácie. Prvý typ predstavujú migrácie vo vhodne zvolených regionálnych jednotkách, druhý zasa migrácie medzi dvojicami takýchto jednotiek. Prednosťou tejto diferenciácie je, že neodráža iba rozdielnu priestorovú mierku, ale aj určité teoretické koncepcie, ktoré pomáhajú porozumieť migračným procesom.

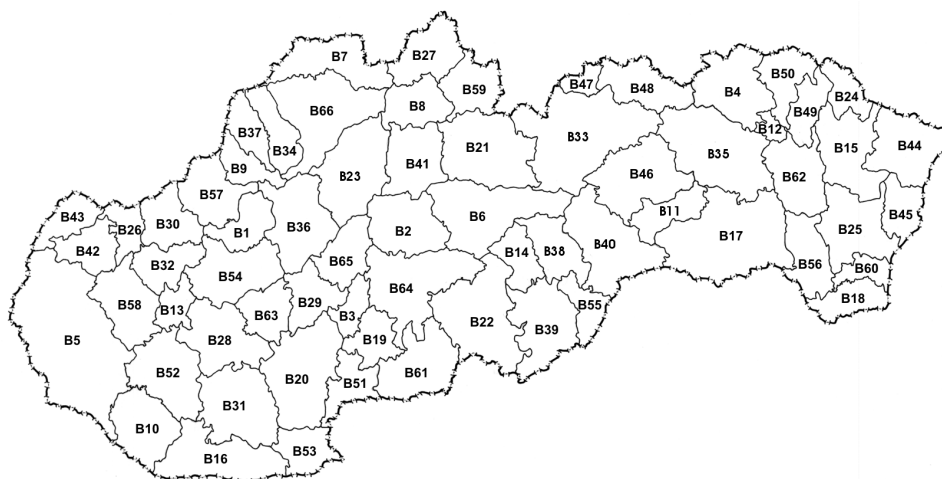
V migračných teóriách a modeloch sa spravidla rozlišuje medzi migráciami, ktorých primárnym motívom sú dôvody týkajúce sa zamestnania migranta a migráciami, ktoré sú primárne motivované zmenou rodinného alebo sociálneho statusu migranta a bezprostredne súvisia s jeho bývaním (Hyman a Gleave 1978, Clark 1986, Boyle et al. 1998). Keďže migranti prvej kategórie prejavujú zjavnú tendenciu premiestňovať sa na podstatne väčšie vzdialenosti ako migranti druhej kategórie, najjednoduchším spôsobom separácie týchto dvoch typov migrácií je špecifikácia vhodného regionálneho systému tak, aby sa interregionálne migrácie mohli pokladať za spojené predovšetkým so zmenou zamestnania a intraregionálne migrácie predovšetkým so zmenou bývania. Otvorenou otázkou v tejto súvislosti je však správna voľba regionálneho systému.

Na rozlíšenie oboch typov migrácií sa v demografickej i geografickej literatúre veľmi často využívajú jednotky územnosprávnej organizácie (ako sú napríklad naše okresy alebo kraje) a v súlade s tým sa ako interregionálna migrácia označuje sťahovanie medzi územnosprávnymi jednotkami. Mnohé empirické štúdie priniesli však presvedčivé dôkazy o tom, že územné jednotky vytvorené pre potreby verejnej správy nezodpovedajú predstave regionálnych jednotiek vhodných na analýzu vnútorných migrácií, pretože zvyčajne nekorešpondujú s geografickou koncepciou regiónu. Súbežne s tým sa vykryštalizoval názor, že ideálny regionálny rámec na štúdium procesov rastu a redistribúcie obyvateľstva, migračnej mobility a regionálnych dimenzií sídelných systémov tvoria špecifické regionálne jednotky, nazývané *funkčnými mestskými regiónmi*, ktoré sú definované prostredníctvom vnútroregionálnych väzieb vyplývajúcich z denného cyklu života obyvateľov regiónu (cf. Bezák 2000, pp. 19-23, kde sú odkazy na relevantnú literatúru).

Funkčné mestské regióny sa empiricky vymedzujú na základe intenzívnych denných tokov za prácou medzi jadrom regiónu a jeho zázemím. Na Slovensku sa s využitím dát o dochádzke do zamestnania zo sčítaní obyvateľstva v rokoch 1980 a 1991 identifikovalo niekoľko systémov funkčných mestských regiónov, ktoré sú vnútorne koherentné a navonok (relatívne) uzavreté vzhľadom na denný pohyb za prácou (Bezák 1990 a 2000). Sú to teda regionálne jednotky, v ktorých ľudia bývajú a súčasne aj pracujú. Ich obyvatelia môžu zmeniť miesto zamestnania bez zmeny miesta bývania, alebo zmeniť miesto bývania bez zmeny miesta zamestnania. Dá sa preto predpokladať, že väčšina migrácií v rámci jednotlivých funkčných regiónov nebude – na rozdiel od migrácií medzi funkčnými regiónmi – primárne vyvolaná motívmi, ktoré súvisia so zmenou miesta zamestnania.

Z načrtnutej argumentácie vychádza aj separácia vnútorného sťahovania na Slovensku na interregionálne a intraregionálne migrácie. Pod *interregionálnymi migráciami* budeme v nasledujúcej analýze rozumieť migrácie medzi 66 funkčnými mestskými regiónmi, vytvárajúcimi regionálny systém FMR 91-B,

ktorý sme identifikovali na základe dát o dochádzke do zamestnania zo sčítania obyvateľstva v roku 1991 pomocou modifikovanej regionalizačnej metodológie CURDS (Bezák 2000, pp. 54-60). Migrácie medzi obcami v rámci funkčných mestských regiónov budeme nazývať *intraregionálnymi migráciami*. Zoznam a

Obr. 1. Regionálny systém FMR 91-B

Názvy funkčných mestských regiónov sú uvedené v tab. 1.

kódové označenie funkčných mestských regiónov systému FMR 91-B obsahuje tab. 1. Priestorové rozloženie funkčných mestských regiónov je znázornené na obr. 1, pričom kódové označenie regiónov na mape sa zhoduje s ich označením v tabuľke.

Ďalší užitočný rámec geografickej analýzy vnútorných migrácií predstavuje členenie migrácií na základe *dichotómie mesto-vidiek*. Tento, v podstate sídelnogeografický prístup, odzrkadľujúci dve kontrastné kategórie ľudských sídiel, umožňuje rozlíšiť štyri základné typy migrácií: z mesta do mesta, z mesta na vidiek, z vidieka do mesta a z vidieka na vidiek. Nevyhnutným predpokladom jeho úspešnej aplikácie je však presné a korektné vymedzenie korešpondujúcich pojmov mesto a vidiek.

V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť, že Slovensko zdedilo z bývalej česko-slovenskej federácie pomerne dobre prepracovaný pojem mesta, vhodný aj na vedecké účely. Ako je známe, československá štatistická služba sa po roku 1950 začala veľmi intenzívne zaoberať typizáciou obcí a začínajúc rokom 1961 predložila pri každom sčítaní ľudu osobitnú klasifikáciu, v rámci ktorej sa vymedzili obce mestského a vidieckeho typu. Hoci každá z týchto klasifikácií bola pôvodne určená iba na spracovanie výsledkov príslušného cenzu, všetky našli pomerne široké uplatnenie aj v mnohých demografických a geografických štúdiách a kartografických dielach. Keďže pri oboch posledných sčítaniach v rokoch 1991 a 2001 podobná klasifikácia absentovala, použili sme na rozlíšenie mestských a vidieckych obcí kompromisné riešenie.

Za základ vymedzenia pojmu mesto sme zvolili klasifikáciu obcí z roku 1980 (FSÚ 1984, p. 1711), podľa ktorej bolo na Slovensku 145 mestských obcí. Z takto vymedzeného súboru miest sme vylúčili Tatranskú Lomnicu, ktorá sa v roku 1990 stala časťou obce Starý Smokovec, v roku 1998 premenovanej na Vysoké Tatry. Na druhej strane sme medzi mestá zaradili obec Vrútky, ktorá v rokoch 1971-1990 bola časťou obce Martin, ale v klasifikácii obcí z roku 1970 sa považovala za obec mestského typu (Verešík 1974, pp. 525-528). Ďalej sme súbor miest rozšírili o obce Dudince, Nemšová, Rajecké Teplice a Spišské

Tab. 1. Zoznam obcí mestského typu podľa funkčných mestských regiónov

Funkčný mestský región	Kód	Obce mestského typu
Bánovce nad Bebravou	B1	Bánovce nad Bebravou
Banská Bystrica	B2	Banská Bystrica, <i>Slovenská Ľupča</i>
Banská Štiavnica	B3	Banská Štiavnica
Bardejov	B4	Bardejov
Bratislava	B5	<i>Bernolákovo</i> , Bratislava, Malacky, Modra, Pezinok, Senec, Stupava, Svätý Jur, Šamorín
Brezno	B6	Brezno, <i>Podbrezová</i> , <i>Valaská</i>
Čadca	B7	Čadca, Krásno nad Kysucou, Turzovka
Dolný Kubín	B8	Dolný Kubín
Dubnica nad Váhom	B9	Dubnica nad Váhom, Ilava, Nová Dubnica
Dunajská Streda	B10	Dunajská Streda, Veľký Meder
Gelnica a Prakovce	B11	Gelnica, <i>Prakovce</i>
Giraltovce	B12	Giraltovce
Hlohovec	B13	Hlohovec, Leopoldov
Hnúšťa	B14	Hnúšťa, Tisovec
Humenné	B15	Humenné
Komárno	B16	Hurbanovo, Kolárovo, Komárno
Košice	B17	Košice, Medzev, Moldava nad Bodvou
Kráľovský Chlmec	B18	Čierna nad Tisou, Kráľovský Chlmec
Krupina	B19	Krupina
Levice	B20	Levice, Tlmače, Želiezovce
Liptovský Mikuláš	B21	Liptovský Hrádok, Liptovský Mikuláš
Lučenec	B22	Fiľakovo, <i>Kokava nad Rimavicou</i> , Lučenec, Poltár
Martin	B23	Martin, <i>Sučany</i> , <i>Turany</i> , Turčianske Teplice, Vrútky
Medzilaborce	B24	Medzilaborce
Michalovce	B25	Michalovce, Strážske
Myjava	B26	Brezová pod Bradlom, Myjava
Námestovo	B27	Námestovo
Nitra	B28	Nitra, Vráble
Nová Baňa a Žarnovica	B29	Nová Baňa, Žarnovica
Nové Mesto nad Váhom	B30	Nové Mesto nad Váhom, Stará Turá
Nové Zámky	B31	Nové Zámky, Šurany
Piešťany	B32	Piešťany, Vrbové
Poprad	B33	Kežmarok, Poprad, Spišská Belá, Svit, Vysoké Tatry
Považská Bystrica	B34	Považská Bystrica
Prešov	B35	Lipany, Prešov, Sabinov, Veľký Šariš
Prievidza	B36	Bojnice, Handlová, Nováky, Prievidza
Púchov	B37	<i>Beluša</i> , Púchov
Revúca	B38	Jelšava, Revúca
Rimavská Sobota	B39	Rimavská Sobota
Rožňava	B40	Dobšiná, <i>Plešivec</i> , Rožňava

Vlasy, ktoré boli vyhlásené za mestá uzneseniami Slovenskej národnej rady

Ružomberok	B41	Ružomberok
Senica	B42	Senica, Šaštín-Stráže
Skalica a Holíč	B43	Gbely, Holíč, Skalica
Snina	B44	Snina
Sobrance	B45	Sobrance
Spišská Nová Ves	B46	Krompachy, Levoča, Spišská Nová Ves, Spišské Podhradie, Spišské Vlasy
Spišská Stará Ves	B47	Spišská Stará Ves
Stará Ľubovňa	B48	Podolíne, Stará Ľubovňa
Stropkov	B49	Stropkov
Svidník	B50	Svidník
Šahy	B51	Dudince, Šahy
Šaľa a Galanta	B52	Galanta, Sered', Sládkovičovo, Šaľa
Štúrovo	B53	Štúrovo
Topoľčany	B54	Partizánske, Topoľčany
Tornaľa	B55	Tornaľa
Trebišov	B56	Sečovce, Trebišov
Trenčín	B57	Nemšová, <i>Trenčianska Teplá</i> , Trenčianske Teplice, Trenčín
Trnava	B58	Trnava
Tvrdošín a Nižná	B59	<i>Nižná</i> , Trstená, Tvrdošín
Veľké Kapušany	B60	Veľké Kapušany
Veľký Krtíš	B61	Modrý Kameň, Veľký Krtíš
Vranov nad Topľou	B62	Hanušovce nad Topľou, Vranov nad Topľou
Zlaté Moravce	B63	Zlaté Moravce, <i>Topoľčianky</i>
Zvolen	B64	Detva, Hriňová, Sliač, Zvolen
Žiar nad Hronom	B65	Kremnica, Žiar nad Hronom
Žilina	B66	Bytča, Kysucké Nové Mesto, Rajec, Rajecké Teplice, Žilina

v rokoch 1990 a 1992, a to aj napriek tomu, že prinajmenšom v prípade oboch kúpeľných osád ide o obce so sporným mestským charakterom. Napokon sme medzi mestá zaradili aj obce Nižná a Prakovce, ktoré sme identifikovali ako zložky viacčlenných jadier dvoch funkčných mestských regiónov (FMR Tvrdošín a Nižná, resp. FMR Gelnica a Prakovce). Po týchto úpravách sa súbor miest rozšíril na 151 obcí. Všetky ostatné obce budeme považovať za vidiecke. Zoznam mestských obcí je uvedený v tab. 1, pričom kurzívou sú odlišné obce, ktoré v súčasnosti nemajú *právny status* mesta. To umožní porovnať súbor uvažovaných miest so súborom 138 obcí vyhlásených za mestá uzneseniami Slovenskej národnej rady, resp. Národnej rady SR.

(pokračovanie tab. 1)

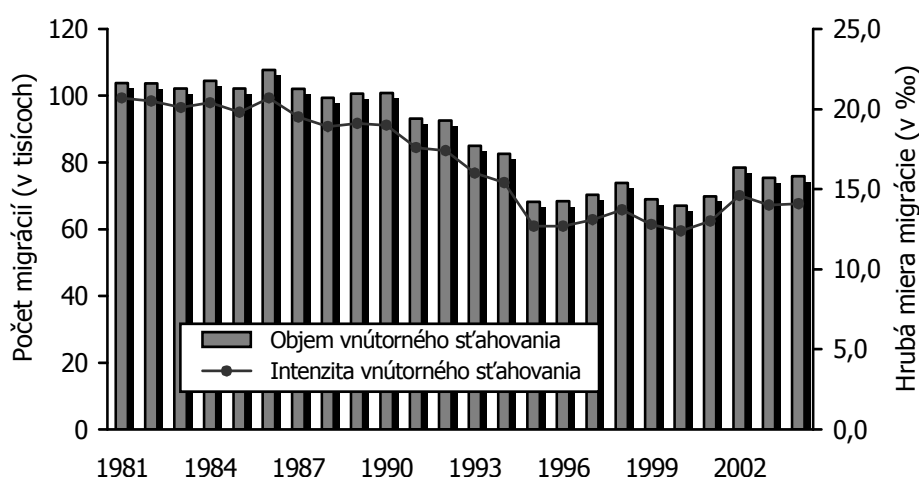
Poznámka: Kurzívou sú odlišné obce, ktoré nemajú právny status mesta.

VNÚTORNÉ MIGRÁCIE PODĽA PRIESTOROVEJ MIERKY

Skôr než prikrčíme k analýze vnútorných migrácií podľa oboch uvažovaných schém, zopakujeme niekoľko všeobecných poznatkov o zmenách migračného systému v poslednom štvrtstoročí, ktoré pochádzajú z našich predchádzajúcich štúdií (Bezák 2002a, 2002b, 2004). Zdôrazňuje sa v nich najmä skutočnosť, že od polovice 80-tych rokov minulého storočia môžeme na Slovensku pozorovať najprv mierny, potom postupne sa zrýchľujúci pokles

objemu a intenzity vnútorných migrácií. Proces znižovania úrovne vnútorného sťahovania sa napriek mnohým očakávaniam nezastavil ani po roku 1989 a v menej výraznej podobe pretrval až do roku 2000. Je pritom paradoxné, že k poklesu migračnej mobility došlo v 90-tych rokoch aj napriek prehĺbeniu starých a vytvoreniu nových regionálnych disparít.

Názornú predstavu o zmenách objemu a intenzity vnútorného sťahovania

Obr. 2. Objem a intenzita vnútorného sťahovania na Slovensku v rokoch 1981-2004

v rokoch 1981-2004 poskytuje kombinovaný graf na obr. 2. Z grafu je vidieť, že v rokoch 1981-1985 zmenilo obec trvalého bydliska priemerne za rok viac ako 100 tisíc osôb, čo zodpovedá približne 20 presťahovaniam ročne na 1000 obyvateľov. V druhej polovici 80-tych rokov sa úroveň migračnej mobility znížila iba nepatrne, ale potom sa objem vnútorného sťahovania už rapídne znižoval a v roku 2000 dosiahol svoje historické minimum 67 tisíc migrácií, čo predstavuje pokles o viac ako tretinu zo stavu na začiatku 80-tych rokov. Súbežne s poklesom objemu sťahovania sa sústavne znižovala aj hrubá miera migrácie, ktorá v roku 2000 klesla až na hodnotu 12,4 ‰. Tento pokles bol v skutočnosti ešte výraznejší, pretože v prvej polovici 90-tych rokov sa významne zvýšil počet obcí, čo viedlo k nárastu evidovaných migrácií. Významnou odchýlkou od načrtnutého trendu je však vývoj pozorovaný v posledných troch rokoch.

Podrobnejšie údaje o vnútorných migráciách v rokoch 1996-2004 sú uvedené v tab. 2. Aby sme eliminovali náhodné fluktuácie a získali relatívne stabilné charakteristiky migrácie, rozdelili sme skúmané obdobie na tri trojročné intervaly. Všetky migračné charakteristiky, uvedené v tejto i v nasledujúcich dvoch tabuľkách, sme potom vypočítali pre jednotlivé trojročné obdobia ako priemerné ročné hodnoty, resp. priemerné ročné miery. Údaje z tab. 2 opätovne potvrdzujú, že dlhodobý pokles migračnej mobility pretrval až do konca 90-tych rokov. Zároveň však odhaľujú diferencovaný vývoj oboch zložiek vnútorného sťahovania. Zatiaľ čo v období 1996-2001 mierne klesol

počet migrácií medzi regiónmi, počet migrácií v regiónoch sa udržal na rovnakej úrovni. V súvislosti s tým sa podiel interregionálnych migrácií z celkového objemu vnútorného sťahovania v rokoch 1999-2001 znížil na 42 %.

Vývoj vnútorného sťahovania v posledných troch-štyroch rokoch sa podstatne odlišuje od vývoja pozorovaného v prechádzajúcom desaťročí. Zdá sa, že po roku 2000 dochádza na Slovensku k určitému obratu v charaktere

Charakteristika	1996-1998	1999-2001	2002-2004
Migrácie v regiónoch			
Priemerný ročný počet (v tisícoch)	39,8	39,8	44,6
Priemerná ročná miera migrácie (v ‰)	7,4	7,4	8,3
Podiel z vnútorných migrácií (v ‰)	56,2	58,0	58,3
Migrácie medzi regiónmi			
Priemerný ročný počet (v tisícoch)	31,1	28,8	31,9
Priemerná ročná miera migrácie (v ‰)	5,8	5,3	5,9
Podiel z vnútorných migrácií (v ‰)	43,8	42,0	41,7
Vnútorné migrácie spolu			
Priemerný ročný počet (v tisícoch)	70,9	68,6	76,5
Priemerná ročná miera migrácie (v ‰)	13,2	12,7	14,2

vnútorných migrácií, ktorý sa prejavil (prínajmenšom dočasným) zastavením dlhotrvajúceho poklesu úrovne migračnej mobility. Svedčia o tom aj údaje za obdobie 2002-2004, dokumentujúce vzrast počtu vnútorných migrácií na 76,5 tisíc priemerne za rok, opätovné zvýšenie hrubej miery migrácie na 14,2 ‰ a stabilizáciu podielu interregionálnych migrácií na úrovni 42 %. Z dát uvedených v tab. 2 je navyše zrejmé, že na prírastku celkového počtu migrácií sa približne rovnakou mierou podieľali obidve zložky vnútorného sťahovania. Zostáva však otvorenou otázkou, či zmeny pozorované po roku 2000 sú predzvesťou dlhodobejších a stabilnejších tendencií, alebo sú iba prejavom krátkodobých perturbácií vo vývoji migračného systému.

Tab. 2. Objem a intenzita vnútorných migrácií na Slovensku v rokoch 1996-2004 podľa priestorovej mierky

Fakt, že viac ako polovica migrácií (58 %) sa uskutočňuje v tom istom funkčnom mestskom regióne, nie je žiadnym prekvapením. Je to predovšetkým dôsledok charakteristickej vlastnosti migračných pohybov – intenzívneho poklesu počtu migrácií s rastúcou vzdialenosťou medzi východiskovým a cieľovým regiónom. Napriek tomu, že vzdialenosť medzi východiskom a cieľom sťahovania sa oprávnene pokladá za jeden z najdôležitejších atribútov migrácie, dáta z evidencie vnútorného sťahovania neposkytujú žiadnu informáciu o migračných vzdialenostiach. Ak sa vzdialenosť, ktorú prekonávajú sťahujúce sa osoby, pokúsime aproximovať priamou, euklidovskou vzdialenosťou medzi stredmi východiskovej a cieľovej obce, potom na ilustráciu môžeme uviesť, že v rokoch 2002-2004 sa až 61 % migrácií uskutočnilo na vzdialenosť menšiu ako 20 km. Migrácie na vzdialenosť 20-50

km tvorili 18 % a migrácie prekonávajúce vzdialenosť väčšiu ako 100 km iba necelých 11 % z celkového počtu vnútorných migrácií.

Asymetrický tvar rozdelenia migrácií podľa vzdialenosti spôsobuje, že *impedančný účinok vzdialenosti* sa významne prejavuje aj pri interregionálnych migráciách. Hoci maximálna vzdialenosť, ktorá sa môže prekonať pri vnútornom sťahovaní na Slovensku, činí približne 410 km, takmer polovica (46,7 tisíc, resp. 48,8 %) interregionálnych migrácií sa v rokoch 2002-2004 uskutočnila medzi dvojicami susedných regiónov. Na druhej strane stojí za zmienku, že z celkového počtu 49,1 tisíc migračných presunov, ktoré sa v tom istom časovom intervale odohrali medzi priestorovo nesusediacimi regiónmi, až 21,9 tisíc (t. j. 44,7 %) pripadlo na migrácie začínajúce alebo končiace sa vo funkčných mestských regiónoch Bratislavy a Košíc, pričom viac ako tri štvrtiny (76,3 %) týchto migrácií smerovali do alebo z regiónu hlavného mesta. Je zrejmé, že brzdiaci efekt vzdialenosti sa v tomto prípade prekonal vysokou propulzivitou, resp. atraktivitou oboch slovenských metropol.

Druhou charakteristickou črtou interregionálnych migrácií je nezvyčajne *vysoký stupeň koncentrácie hrubých migračných tokov* do relatívne malého počtu priestorových „kanálov“. Hoci 100 najväčších hrubých migračných tokov medzi funkčnými mestskými regiónmi tvorí iba nepatrnú časť (2,3 %) z celkového počtu tokov existujúcich medzi 66 funkčnými mestskými regiónmi, napriek tomu sa v rokoch 2002-2004 prostredníctvom nich uskutočnilo približne 40 % z celkového objemu interregionálnych migrácií. O silnom stupni koncentrácie migračnej výmeny medzi funkčnými mestskými regiónmi svedčí aj to, že 20 % dvojíc funkčných mestských regiónov bolo spojených migračným tokom iba v jednom smere a ďalších 13 % dvojíc bolo bez akýchkoľvek migračných väzieb. Pritom len dva funkčné mestské regióny (Bratislava a Košice) mali migračnú výmenu so všetkými ostatnými regiónmi v oboch smeroch a ďalšie dva regióny (Poprad a Žilina) aspoň v jednom smere.

Vysoký stupeň priestorovej koncentrácie interregionálnych migrácií je predovšetkým dôsledkom *dominantného postavenia funkčného regiónu Bratislavy* v priestorovej štruktúre migračného systému. Funkčný región hlavného mesta bol v rokoch 2002-2004 východiskom silných emigračných tokov smerujúcich najmä do susedných regiónov Šaľa a Galanta (1702 migrácií), Dunajská Streda (1315 migrácií), Trnava (724 migrácií) a Senica (449 migrácií). Na druhej strane bol cieľom významných imigračných tokov prichádzajúcich nielen z bezprostredného zázemia (831 migrácií z regiónu Šaľa a Galanta, 713 migrácií z regiónu Trnava, 602 migrácií z regiónu Senica a 538 migrácií z regiónu Dunajská Streda), ale aj z veľmi rozsiahlej imigračnej oblasti zahŕňajúcej predovšetkým funkčné regióny veľkých miest, ako sú napríklad Nitra a Košice s viac ako 600 migráciami alebo Žilina, Banská Bystrica, Trenčín, Poprad, Prievidza, Topoľčany a Nové Zámky s viac ako 400 migráciami. Pozornosť si zaslúži aj migračná výmena funkčného regiónu Košice s funkčnými regiónmi Prešov (636 migrácií z Košíc do Prešova a 595 migrácií v opačnom smere) a Trebišov (919 migrácií z Košíc do Trebišova a 439 migrácií v protismere).

K významným znakom interregionálnych migrácií môžeme zaradiť ich *reverzibilitu*, ktorá sa prejavuje v tom, že každý väčší migračný tok spravidla sprevádza takmer rovnako veľký tok v protismere (Lee 1966), pričom obidva

toky sa vzájomne kompenzujú s rôznym výsledkom. O rozsahu tejto kompenzácie sa zvyčajne usudzuje na základe mier efektívnosti migrácie. Jednou z nich je *index systémovej efektívnosti* (Plane a Rogerson 1994, p. 99), ktorý vyjadruje celkový účinok migrácie na redistribúciu obyvateľstva v rámci celého regionálneho systému. Definuje sa ako podiel súčtu absolútnych hodnôt čistej migrácie (migračných sáld) za všetky skúmané regióny a dvojnásobku celkového počtu interregionálnych migrácií. Hodnoty indexu systémovej efektívnosti udávajú, že v druhej polovici 90-tych rokov prispievalo k redistribúcii obyvateľstva každý rok približne len 7-8 % migrácií medzi funkčnými mestskými regiónmi. To znamená, že k migračnej strate alebo zisku jedného obyvateľa viedlo iba každé 13. presťahovanie cez hranice niektorého z funkčných mestských regiónov. Náhlý vzrast hodnôt indexu po roku 2000 (až na úroveň 12,3 % v roku 2004) by však mohol byť signálom rastúceho významu migrácie ako účinného mechanizmu redistribúcie obyvateľstva v regionálnej mierke.

Relatívne vysoký stupeň protismernosti interregionálnych migrácií spôsobuje, že čisté migračné toky medzi funkčnými mestskými regiónmi sú iba zlomkom z migračného obratu medzi dvojicami regiónov. Nie je pritom žiadnym prekvapením, že k najväčším čistým tokom patria v súčasnosti takmer výlučne migračné toky, ktoré začínajú alebo končia vo funkčnom regióne Bratislava. Najvýznamnejšie z nich vychádzajú z regiónu hlavného mesta a smerujú do dvoch susedných funkčných regiónov Šaľa a Galanta, resp. Dunajská Streda (871, resp. 777 migrácií v rokoch 2002-2004). Všetky ostatné čisté toky spájajúce Bratislavský funkčný región so vzdialenejšími regiónmi majú naproti tomu jasný dostredivý charakter. Je zaujímavé, že najväčšie z týchto „diaľkových“ čistých tokov vychádzajú z funkčných regiónov Košice

Typ migrácie	1996-1998	1999-2001	2002-2004
Priemerný ročný počet migrácií (v tisícoch)			
Z mesta do mesta	15,6	14,7	16,8
Z mesta na vidiek	21,6	23,0	27,1
Z vidieka do mesta	17,7	16,2	17,2
Z vidieka na vidiek	16,0	14,8	15,5
Vnútorne migrácie spolu	70,9	68,6	76,5
Podiel z celkového počtu vnútorných migrácií (v %)			
Z mesta do mesta	21,9	21,4	21,9
Z mesta na vidiek	30,5	33,5	35,5
Z vidieka do mesta	25,0	23,5	22,4
Z vidieka na vidiek	22,6	21,6	20,2
Vnútorne migrácie spolu	100,0	100,0	100,0

(497 migrácií) a Poprad (308 migrácií). Hodnotu 200 migrácií prekročili v rokoch 2002-2004 ešte čisté migračné toky začínajúce vo funkčných regiónoch Žilina, Nitra, Prievidza, Banská Bystrica, Prešov, Trenčín, Spišská Nová Ves a Topoľčany. Z ostatných čistých tokov je významný už iba migračný tok z

regiónu Košice do regiónu Trebišov (480 migrácií).

VNÚTORNÉ MIGRÁCIE A DICHOTÓMIA MESTO-VIDIEK

Alternatívny rámec geografickej analýzy vnútorného sťahovania predstavuje dichotómia mesto-vidiek, na základe ktorej môžeme rozlíšiť štyri typy migrácií podľa toho, či východiskom, resp. cieľom migračného pohybu je mestská alebo vidiecka obec. Základné údaje týkajúce sa počtu a relatívneho zastúpenia jednotlivých typov v skúmanom období sú uvedené v tab. 3.

Tab. 3. Objem a štruktúra vnútorných migrácií na Slovensku v rokoch 1996-2004 podľa typu migrácie

Postupne sa prehlbujúce rozdiely v dostupnosti bývania v mestách a na vidieku, vyvolané redukciou hromadnej bytovej výstavby a nedostatkom cenovo prístupných bytov v mestách, nerozvinutým trhom s bytmi a výraznými diferenciami v cenách pozemkov a nehnuteľností vo vnútri miest a v ich zázemí, ako aj ďalšie faktory súvisiace so zmenou preferencií bývania spôsobili, že už v priebehu prvej polovice 90-tych rokov došlo na Slovensku k dramatickému obratu v orientácii migračných tokov medzi mestskými a vidieckymi obcami. Ak počas 80-tych rokov rozhodujúcu časť migračných pohybov tvorili silné toky smerujúce z vidieka do miest a priemyselných centier (Mládek et al. 1998, p. 130), po roku 1990 sa dominantnou formou vnútorného sťahovania stali migračné toky v protismere. Ako potvrdzujú dáta z tab. 3, migrácie z mesta na vidiek tvorili už v rokoch 1996-1998 viac ako 30 % z celkového počtu vnútorných migrácií, zatiaľ čo na tradičnú formu migrácie, zahŕňajúcu pohyb z vidieka do miest, pripadla iba štvrtina z objemu vnútorného sťahovania. Keďže do roku 2004 počet migrácií z miest na vidiek vzrástol o 25 % a počet migrácií z vidieka do miest nepatrne poklesol, rozdiel v relatívnom význame oboch typov sťahovania sa markantne zväčšil až na 13 percentných bodov.

Obidva zostávajúce typy vnútorného sťahovania – migrácie medzi mestami na jednej strane a migrácie medzi vidieckymi obcami na strane druhej – sú približne rovnako významné z absolútneho i relatívneho hľadiska. Líšia sa však v tom, že zatiaľ čo sťahovanie medzi mestami prejavuje tendenciu k miernemu vzrastu, počet a najmä podiel migrácií medzi vidieckymi obcami sa postupne zmenšujú.

Poznatky týkajúce sa štyroch typov vnútorného sťahovania je možné ďalej rozšíriť tak, že klasifikáciu migrácií podľa typu sťahovania skombinujeme s klasifikáciou migrácií podľa priestorovej mierky. Korešpondujúce dáta, udávajúce objem a štruktúru vnútorného sťahovania podľa oboch klasifikačných kritérií, sú zhrnuté v tab. 4. Vyplýva z nich niekoľko zaujímavých poznatkov. Ako sa dalo očakávať, prevládajúcou formou sťahovania vo funkčných mestských regiónoch je migračná výmena medzi mestom a vidiekom, na ktorú pripadajú približne dve tretiny z celkového počtu vnútroregionálnych migrácií. Pozoruhodný je však diferencovaný vývoj oboch zložiek tejto výmeny: mierny pokles počtu migrácií z vidieka do miest a rýchly vzrast počtu migrácií v opačnom smere. Súhrnným výsledkom oboch trendov je, že na konci pozorovaného obdobia sťahovanie z miest na vidiek tvorilo už viac ako dve pätiny z celkového objemu vnútroregionálnych migrácií a takmer

dvojnásobne prevyšovalo sťahovanie v protismere.

Z dôvodu pomerne malého počtu miest ležiacich v jednotlivých funkčných regiónoch sa migrácie medzi mestami podieľajú na celkovom objeme vnútroregionálneho sťahovania iba jednou desatinou. Je zaujímavé, že celkový počet i relatívny podiel medzimestských migrácií sa v rokoch 1996-2004

Typ migrácie	1996-1998		1999-2001		2002-2004	
	(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)
Migrácie v regiónoch						
Z mesta do mesta	4,3	10,7	4,3	10,7	4,8	10,8
Z mesta na vidiek	14,0	35,1	15,7	39,5	19,1	42,7
Z vidieka do mesta	11,1	27,9	10,1	25,4	10,7	23,9
Z vidieka na vidiek	10,5	26,3	9,7	24,4	10,1	22,6
Spolu	39,8	100,0	39,8	100,0	44,6	100,0
Migrácie medzi regiónmi						
Z mesta do mesta	11,3	36,4	10,4	36,2	11,9	37,4
Z mesta na vidiek	7,6	24,6	7,3	25,2	8,1	25,3
Z vidieka do mesta	6,6	21,3	6,0	20,9	6,5	20,4
Z vidieka na vidiek	5,5	17,8	5,1	17,6	5,4	16,9
Spolu	31,1	100,0	28,8	100,0	31,9	100,0

Poznámka: (a) – priemerný ročný počet migrácií (v tisícoch), (b) – podiel migrácií príslušného typu (v %) z celkového počtu migrácií v regiónoch, resp. z celkového počtu migrácií medzi regiónmi. Z dôvodu zaokrúhľovania sa súčet hodnôt v niektorých stĺpcoch nerovná úhrnnej hodnote.

takmer nezmenil. Približne dvojnásobne početnejšie ako migrácie medzi mestami sú migrácie medzi vidieckymi obcami. Hoci objem sťahovania na vidieku zostal počas pozorovaného obdobia pomerne stabilný, jeho podiel z celkového počtu vnútroregionálnych migrácií sa znižoval približne rovnakou mierou ako podiel sťahovania z vidieka do miest.

Pozoruhodnou črtou štruktúry interregionálnych migrácií je mimoriadne vysoký stupeň stability absolútnych i relatívnych charakteristík všetkých štyroch typov sťahovania. Ako potvrdzujú údaje z tab. 3, dominujúcou formou sťahovania medzi funkčnými mestskými regiónmi sú jednoznačne medzimestské migrácie, na ktoré pripadá viac ako tretina (36-37 %) z celkového počtu interregionálnych migrácií. Štvrtinu z objemu sťahovania medzi regiónmi tvoria migrácie smerujúce z mesta na vidiek, pätina pripadá na migrácie z vidieka do miest a zvyšok dopĺňajú migrácie medzi vidieckymi obcami.

Tab. 4. Objem a štruktúra vnútorných migrácií na Slovensku v rokoch 1996-2004 podľa priestorovej mierky a typu migrácie

Poznatky týkajúce sa štruktúry vnútorných migrácií podľa typu sťahovania sa vo svetle predchádzajúcich úvah dajú zhrnúť v nasledovnom zmysle. Migrácie medzi mestami majú v prvom rade charakter interregionálneho pohybu. Z celkového objemu medzimestského sťahovania v období 1996-2004 približne 72 % tvorili migrácie medzi funkčnými mestskými regiónmi a iba 28 % pripadlo na migrácie medzi mestami vo funkčných regiónoch. Sťahovanie z vidieka na vidiek má naopak charakter intraregionálneho pohybu, pretože približne dve tretiny migrácií medzi vidieckymi obcami sa uskutočňujú v rámci funkčných mestských regiónov. Výrazné znaky intraregionálneho sťahovania má aj migračná výmena medzi mestami a vidiekom. V tomto prípade však existujú významné rozdiely vo vývoji oboch zložiek migračnej výmeny. Sťahovanie z miest na vidiek sa čoraz viac uzatvára do rámca jednotlivých funkčných mestských regiónov. Tento trend potvrdzujú aj údaje za posledné tri roky skúmaného obdobia, kedy až 70 % migrácií typu mesto-vidiek smerovalo do vidieckych obcí v tom istom funkčnom mestskom regióne. Sťahovanie z vidieka do miest sa naproti tomu pozvoľne mení v prospech interregionálneho premiestňovania.

VNÚTORNÉ MIGRÁCIE A REDISTRIBÚCIA OBYVATELSTVA

Poznatky získané v predchádzajúcich dvoch odsekoch zreteľne naznačujú, že vnútorné migrácie sa v poslednom decéniu stali významným nástrojom redistribúcie obyvateľstva na Slovensku. Problematika redistribúcie obyvateľstva je však nezvyčajne široká a vnútorne štruktúrovaná. Jej podrobná a systematická analýza by si vyžadovala samostatný príspevok a osobitný prístup. V tomto odseku môžeme preto iba načrtnúť jej základné dimenzie a uviesť hlavné tendencie, ktoré sú typické pre súčasné obdobie.

Ako východisko na zhodnotenie redistribučných efektov vnútornej migrácie nám poslúži kombinačná tabuľka (tab. 5), ktorá obsahuje absolútne i relatívne hodnoty čistej migrácie roztriedené súčasne podľa troch (makro)oblastí, troch veľkostných kategórií funkčných mestských regiónov, dvoch typov obcí a troch trojročných období. Oblasti sme vytvorili agregáciou funkčných mestských regiónov do troch makroregionálnych celkov. *Severovýchodnú oblasť* tvorí skupina funkčných mestských regiónov ležiacich na území Žilinského, Prešovského a Košického kraja, zmenšená o funkčný mestský región Rožňava a rozšírená o funkčné mestské regióny Dubnica nad Váhom, Považská Bystrica a Púchov. *Juhozápadná oblasť* zaberá zvyšok územia Slovenska s výnimkou *funkčného mestského regiónu Bratislava*, ktorému sme prisúdili status samostatnej oblasti práve z dôvodu jeho výnimočného postavenia v migračnom systéme.

Funkčné mestské regióny v prvých dvoch oblastiach sme ďalej rozdelili do troch veľkostných kategórií tak, aby rozdiely medzi kategóriami odzrkadľovali aj diferencie vo veľkosti a význame regionálnych jadier. Kategória *veľkých regiónov* zahŕňa funkčné mestské regióny s viac ako 100 tisíc obyvateľmi v regióne a 50 tisíc obyvateľmi v jadre regiónu. Do kategórie *stredne veľkých regiónov* sme zaradili ostatné funkčné mestské regióny s viac ako 50 tisíc obyvateľmi v regióne a 25 tisíc obyvateľmi v jadre. Všetky zostávajúce funkčné mestské regióny tvoria kategóriu *malých regiónov*. Počet funkčných mestských regiónov zaradených do jednotlivých kategórií je uvedený v tab. 5 v zátvorkách

Tab. 5. Čistá migrácia podľa kategórií funkčných mestských regiónov a typu obce v rokoch 1996-2004

Kategória FMR	Obdobie	Mestá		Vidiak		Spolu	
		(a)	(b)	(a)	(b)	(a)	(b)
FMR Bratislava (1)	1996-1998	-1187	-0,7	2016	5,5	829	0,4
	1999-2001	-1024	-0,6	3094	8,3	2070	1,0
	2002-2004	-878	-0,6	5017	13,0	4139	2,1
	Spolu	-3089	-0,6	10127	9,0	7038	1,2
<i>Juhozápadná oblasť</i>							
Veľké regióny (5)	1996-1998	-2621	-2,1	2678	3,6	57	0,0
	1999-2001	-3132	-2,6	3532	4,7	400	0,2
	2002-2004	-6339	-5,3	6137	8,0	-202	-0,1
	Spolu	-12092	-3,3	12347	5,5	255	0,0
Stredne veľké regióny (10)	1996-1998	-1395	-0,9	3710	2,6	2315	0,8
	1999-2001	-3320	-2,2	4955	3,5	1635	0,6
	2002-2004	-3887	-2,7	6310	4,4	2423	0,8
	Spolu	-8602	-1,9	14975	3,5	6373	0,7
Malé regióny (19)	1996-1998	-1391	-1,2	1865	1,6	474	0,2
	1999-2001	-3326	-3,0	3442	3,0	116	0,1
	2002-2004	-4088	-3,8	4345	3,8	257	0,1
	Spolu	-8805	-2,7	9652	2,8	847	0,1
<i>Severovýchodná oblasť</i>							
Veľké regióny (5)	1996-1998	-2846	-1,4	2018	1,8	-828	-0,3
	1999-2001	-3847	-1,9	3044	2,6	-803	-0,3
	2002-2004	-7206	-3,7	5136	4,2	-2070	-0,6
	Spolu	-13899	-2,3	10198	2,9	-3701	-0,4
Stredne veľké regióny (9)	1996-1998	-1528	-1,3	264	0,3	-1264	-0,6
	1999-2001	-3167	-2,7	1290	1,3	-1877	-0,9
	2002-2004	-4135	-3,6	2037	2,0	-2098	-1,0
	Spolu	-8830	-2,6	3591	1,2	-5239	-0,8
Malé regióny (17)	1996-1998	-740	-1,0	-843	-0,9	-1583	-0,9
	1999-2001	-2667	-3,6	1126	1,1	-1541	-0,9
	2002-2004	-3368	-4,6	919	0,9	-2449	-1,4
	Spolu	-6775	-3,0	1202	0,4	-5573	-1,1
Slovensko (66)	1996-1998	-11708	-1,2	11708	1,7	0	–
	1999-2001	-20483	-2,2	20483	3,0	0	–
	2002-2004	-29901	-3,3	29901	4,3	0	–
	Spolu	-62092	-2,2	62092	3,0	0	–

Poznámka: (a) čistá migrácia (rozdiel medzi počtom imigrácií a emigrácií v príslušnom období), (b) priemerná ročná miera čistej migrácie (v ‰). V zátvorkách za názvom kategórie je uvedený počet funkčných mestských regiónov zaradených do danej kategórie.

Oblasť a kategória FMR	Funkčné mestské regióny
<i>Bratislavská oblasť</i>	Bratislava
<i>Juhozápadná oblasť</i>	
Veľké regióny	Banská Bystrica, Nitra, Prievidza, Trenčín, Trnava
Stredne veľké regióny	Komárno, Levice, Lučenec, Nové Zámky, Piešťany, Rimavská Sobota, Skalica a Holíč, Šaľa a Galanta, Topoľčany, Zvolen
Malé regióny	Bánovce nad Bebravou, Banská Štiavnica, Brezno, Dunajská Streda, Hlohovec, Hnúšťa, Krupina, Myjava, Nová Baňa a Žarnovica, Nové Mesto nad Váhom, Revúca, Rožňava, Senica, Šahy, Štúrovo, Tornaľa, Veľký Krtíš, Zlaté Moravce, Žiar nad
<i>Severovýchodná oblasť</i>	
Veľké regióny	Košice, Martin, Poprad, Prešov, Žilina
Stredne veľké regióny	Bardejov, Čadca, Dubnica nad Váhom, Humenné, Liptovský Mikuláš, Michalovce, Považská Bystrica, Ružomberok, Spišská Nová Ves
Malé regióny	Dolný Kubín, Gelnica a Prakovce, Gíraltovec, Kráľovský Chlmec, Medzilaborce, Námestovo, Púchov, Snina, Sobrance, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Trebišov, Tvrdošín a Nižná, Veľké Kapušany, Vranov nad Topľou

Tab 6. Zoznam funkčných mestských regiónov podľa oblastí a veľkostných kategórií

Relatívne (na 1000 obyvateľov) sa migračné straty mestského obyvateľstva prejavili výrazne najmä v kategórii veľkých regiónov na juhozápade a v kategórii malých regiónov na severovýchode Slovenska. Najmenšie relatívne úbytky mestského obyvateľstva zaznamenal počas celého pozorovaného obdobia funkčný región Bratislavy. V tejto súvislosti sa nedá prehliadnuť, že v

regiónu hlavného mesta sa migračná bilancia mestského obyvateľstva vyvíjala v rokoch 1996-2004 osobitným spôsobom. Hoci decentralizačné tendencie počas skúmaného obdobia narastali pravidelne vo väčšine kategórií funkčných regiónov, v Bratislavskom regióne sa absolútne úbytky mestského obyvateľstva mierne znižovali a relatívne úbytky zostávali približne na rovnakej úrovni. Je to dôsledok pozitívnej migračnej bilancie v ostatných mestách Bratislavského regiónu, ktorá vo veľkej miere kompenzovala značný úbytok obyvateľstva migráciou v samotnej Bratislave.

Prírastky obyvateľstva vnútornou migráciou sa na vidieku prejavili počas celého skúmaného obdobia prakticky vo všetkých kategóriách funkčných regiónov. Len malé regióny na severovýchodnom Slovensku vykázali v rokoch 1996-1998 celkom výnimočne nevelký úbytok vidieckeho obyvateľstva. Najväčší absolútny prírastok vidieckeho obyvateľstva sťahovaním zaznamenali veľké a stredne veľké regióny na juhozápadnom Slovensku, ale relatívne najviac obyvateľstva získali migráciou vidiecke obce v Bratislavskom funkčnom regióne. Vysoké a permanentne sa zväčšujúce migračné zisky vo vidieckych obciach regiónu hlavného mesta, ktoré v poslednom trojročí už takmer šesťnásobne prevýšili migračné straty mestského obyvateľstva, sú ďalším prejavom pomerne zložitého priebehu procesov redistribúcie obyvateľstva v širšom zázemí Bratislavy. Veľmi malé prírastky vidieckeho obyvateľstva v absolútnom i relatívnom vyjadrení sa naproti tomu vyskytli v malých a stredne veľkých regiónoch na severovýchode Slovenska. Významnejšie zisky vidieckeho obyvateľstva v Severovýchodnej oblasti pozorujeme iba v kategórii veľkých regiónov.

Z predchádzajúcej diskusie vyplýva jednoznačný záver o zreteľných tendenciách k *dekoncentracii* (resp. *decentralizácii*) obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov. Uhrnné straty mestského obyvateľstva vnútornou migráciou činili na Slovensku za celé skúmané obdobie 62,1 tisíc obyvateľov. Príznačné je, že z celkového úbytku mestského obyvateľstva pripadá 50,6 tisíc (t. j. 81,5 %) na straty miest v prospech vidieckych obcí v tom istom funkčnom mestskom regióne, čo potvrdzuje rastúci význam *suburbanizačných procesov* v niektorých (najmä veľkých) funkčných regiónoch. Druhou pozoruhodnou črtou je relatívne silná akcelerácia úbytku mestského obyvateľstva v čase. Ak v rokoch 1996-1998 mestá stratili priemerne ročne iba 3,9 tisíc obyvateľov, potom v poslednom trojročnom období sa priemerné ročné straty mestského obyvateľstva zvýšili až na 10 tisíc osôb.

K významným presunom obyvateľstva v dôsledku vnútorného sťahovania došlo aj medzi funkčnými mestskými regiónm. Z posledných dvoch stĺpcov tab. 5 je zrejmé, že kladné migračné saldo mali v pozorovanom období všetky veľkostné kategórie funkčných regiónov na juhozápadnom Slovensku. Ako vidieť, najväčší absolútny i relatívny zisk z vnútornej migrácie dosiahol funkčný región Bratislavy. Veľkosťou absolútneho migračného prírastku sa mu približuje kategória stredne veľkých regiónov, ale relatívne migračné zisky sú v tejto skupine asi o polovicu menšie ako migračné zisky v regióne hlavného mesta. Pomerne malé migračné prírastky zaznamenali na juhozápadnom Slovensku kategórie veľkých a malých regiónov, kde vysoké zisky vidieckeho obyvateľstva sú približne v rovnováhe s vysokým úbytkom mestského obyvateľstva. Charakteristickou črtou všetkých kategórií funkčných regiónov na severovýchodnom Slovensku sú pomerne značné migračné úbytky, pričom

najviac obyvateľstva stratili malé a najmenej veľké regióny.

Východiská migrácie	Ciele migrácie						
	FMR BA	JZ-VR	JZ-SR	JZ-MR	SV-VR	SV-SR	SV-MR
FMR Bratislava		15	9	1	41	43	49
JZ – veľké regióny	1789		4	2	11	17	31
JZ – stredne veľké regióny	-1763	-827		4	16	21	28
JZ – malé regióny	-184	372	1109		15	8	20
SV – veľké regióny	3071	601	1079	1234		7	5
SV – stredne veľké regióny	2426	1183	892	358	1383		6
SV – malé regióny	1699	715	703	552	901	1003	

Podrobnejšiu informáciu o migračnej výmene medzi kategóriami funkčných mestských regiónov navzájom poskytuje tab. 7, obsahujúca údaje o čistých migračných tokoch a ich efektívnosti za celé sledované obdobie. Hodnoty čistých migračných tokov medzi kategóriami regiónov sú umiestnené pod hlavnou diagonálou tabuľky, pričom znamienko mínus vyjadruje migračnú stratu cieľovej kategórie v prospech východiskovej kategórie. Hodnoty nad hlavnou diagonálou (vytlačené kurzívou) sú hodnoty *indexu efektívnosti čistých migračných tokov*, udávajúce celkový efekt migračnej výmeny medzi dvoma kategóriami regiónov. Podotýkame, že index efektívnosti (resp. účinnosti) migračnej výmeny sa definuje ako podiel absolútnej hodnoty čistého migračného toku medzi dvoma kategóriami regiónov a migračného obratu medzi nimi (cf. Plane 1984). Na ilustráciu môžeme uviesť, že napríklad funkčný mestský región Bratislava stratil v pozorovanom období migráciou 1763 osôb v prospech kategórie stredne veľkých regiónov na juhozápade Slovenska a súčasne získal 1699 osôb z kategórie malých regiónov na severovýchode krajiny. Hodnoty indexu efektívnosti pritom udávajú, že v prvom prípade prispelo k redistribúcii obyvateľstva iba 9 % z migračného obratu medzi uvažovanými kategóriami regiónov, zatiaľ čo v druhom prípade k zisku alebo strate jedného obyvateľa viedlo každé druhé presťahovanie.

Tab. 7. Čisté migračné toky medzi kategóriami funkčných mestských regiónov a ich efektívnosť v rokoch 1996-2004

Poznámka: Hodnoty pod hlavnou diagonálou sú čisté migračné toky medzi kategóriami funkčných mestských regiónov. Znamienko mínus vyjadruje migračnú stratu cieľovej kategórie v prospech východiskovej kategórie. Hodnoty nad hlavnou diagonálou (vytlačené kurzívou) sú hodnoty indexu efektívnosti migračnej výmeny vyjadrené v percentách.

Na základe dát z tab. 5 a 7 sa môžeme pokúsiť zhrnúť hlavné znaky redistribúcie obyvateľstva medzi funkčnými mestskými regiónmi. V rokoch 1996-2004 sa uskutočnilo 228,2 tisíc migrácií medzi siedmimi kategóriami regiónov, čo predstavuje 82,9 % z celkového objemu sťahovania medzi funkčnými mestskými regiónmi. Takmer polovicu z tohto počtu (108,2 tisíc, resp. 47,4 %) tvorili migrácie medzi tromi oblasťami. Celková účinnosť medzioblastného sťahovania sa dá charakterizovať len ako mierne vysoká,

pretože k redistribúcii obyvateľstva prispievalo v priemere iba 13,4 % z celkového objemu migrácie medzi oblasťami. Ani úroveň čistej migrácie v jednotlivých oblastiach netvorila významnú časť migračného obratu. Čisté migračné straty Severovýchodnej oblasti činili 14,5 tisíc osôb, z čoho 7 tisíc získal Bratislavský funkčný región a 7,5 tisíc ostatné funkčné mestské regióny na juhozápade Slovenska. Hoci čistý pohyb obyvateľstva zo severovýchodu na juhozápad Slovenska nedosiahol žiadne mimoriadne rozmery, napriek tomu ho pokladáme za jeden zo základných makroregionálnych trendov ovládajúcich vnútornú migráciu na Slovensku v súčasnom období.

Ďalším významným znakom redistribúcie obyvateľstva medzi funkčnými mestskými regiónmi je jej odlišný charakter na juhozápade a severovýchode Slovenska. Ako vyplýva z dát uvedených v tab. 5, všetky veľkostné kategórie funkčných mestských regiónov Severovýchodnej oblasti zaznamenali v rokoch 1996-2004 značné straty obyvateľstva migráciou. Migračné straty boli pritom najväčšie v kategórii malých regiónov a najmenšie v kategórii veľkých regiónov. Ak sa obmedzíme len na vnútrooblastné migrácie, potom môžeme odhaliť ďalší podstatný znak redistribúcie obyvateľstva v tejto oblasti – vzostupný pohyb v rámci veľkostnej hierarchie regiónov v tom zmysle, že stredne veľké regióny získavajú migrantov z malých regiónov a veľké regióny z malých a stredne veľkých regiónov. Je evidentné, že takýto priestorový vzorec migrácie vo všeobecnosti svedčí o pretrvávajúcej koncentrácii obyvateľstva do funkčných mestských regiónov vyšších veľkostných kategórií.

V protiklade s vývojom v Severovýchodnej oblasti je charakter redistribúcie obyvateľstva na juhozápadnom Slovensku. Hoci všetky kategórie funkčných regiónov Juhozápadnej oblasti zaznamenali prírastky obyvateľstva sťahovaním, neexistuje tu žiadna závislosť medzi veľkostnou kategóriou funkčného regiónu a veľkosťou migračného prírastku. Potvrdzujú to nielen nepatrné migračné saldá v kategórii veľkých regiónov, ale najmä vysoké migračné zisky v kategórii stredne veľkých regiónov. V tomto kontexte je príznačné, že tieto zisky nepochádzajú iba z veľkých alebo malých regiónov Juhozápadnej oblasti, ale predovšetkým z funkčného regiónu hlavného mesta.

Už tento fakt signalizuje, že migračná výmena medzi Bratislavským funkčným regiónom a ostatnými funkčnými regiónmi má pomerne zložitú priestorovú štruktúru. Funkčný mestský región Bratislava na jednej strane stráca obyvateľstvo v prospech stredne veľkých a malých regiónov vo svojom bezprostrednom zázemí (v prvom rade regióny Šaľa a Galanta, resp. Dunajská Streda a v podstatne menšom rozsahu regióny Skalica a Holič, resp. Nové Zámky). Na druhej strane má vysoké zisky obyvateľstva migráciou z veľkých regiónov Juhozápadnej oblasti a prakticky zo všetkých veľkostných kategórií funkčných regiónov ležiacich na severovýchode Slovenska. Ako prezrádzajú hodnoty indexu efektívnosti v prvom riadku tab. 7, migračná bilancia regiónu hlavného mesta s funkčnými regiónmi Severovýchodnej oblasti sa vyznačuje mimoriadne vysokou účinnosťou. Zásluhou týchto „dialkových“ tokov je čistý migračný zisk Bratislavského regiónu veľmi vysoký. Hoci teda na juhozápade Slovenska možno pozorovať určité náznaky dekoncentračných tendencií mezoregionálneho rozsahu, celkový trend redistribúcie obyvateľstva migráciou medzi funkčnými mestskými regiónmi má ešte stále charakter pokračujúcej *koncentracie obyvateľstva*.

ZHRNUTIE

Cieľom tohto príspevku bolo poskytnúť prehľad základných poznatkov o vnútorných migráciách na Slovensku v poslednom decéniu so špeciálnym akcentom na ich variabilitu v čase a v priestore. Na rozdiel od predchádzajúcich štúdií sa naša analýza opierala výlučne o anonymizované primárne údaje o sťahovaní, ktoré pochádzajú z priebežnej evidencie pohybu obyvateľstva na Slovensku a opisujú migrácie ako individuálne demografické udalosti spojené so sťahovaním jednotlivých osôb. Podrobný rozbor predností a nedostatkov migračných dát nás vedie k záveru, že primárne dáta z evidencie sťahovania sú v súčasnosti napriek mnohým defektom jediným a nenahraditeľným zdrojom, ktorý poskytuje akceptovateľnú a postačujúcu informáciu o migračnej mobilitě na Slovensku. Veľkou prednosťou dát tohto druhu je, že umožňujú analyzovať migrácie nielen podľa znakov migrujúcich osôb, ale aj na základe ďalších, dodatočne implantovaných charakteristík východiskových a cieľových miest. Ďalšou výhodou primárnych dát je možnosť agregácie individuálnych migrácií podľa geograficky relevantných priestorových jednotiek.

V druhej časti štúdie sme preskúmali hlavné trendy a geografické atribúty vnútorných migrácií v rokoch 1996-2004 a stručne zhodnotili ich dopad na redistribúciu obyvateľstva. Osobitnú pozornosť sme venovali rozdielom a zmenám v úrovni migračnej mobility, ktoré súvisia s rôznou priestorovou mierkou a geografickou typizáciou migračných pohybov. Výsledky našej analýzy potvrdzujú, že dlhodobý pokles objemu a intenzity vnútorného sťahovania, sprevádzaný znižovaním podielu a efektívnosti interregionálnych migrácií, pretrval až do konca 90-tych rokov minulého storočia. Zároveň však odhaľujú značné oživenie migračnej mobility po roku 2000, prejavujúce sa opätovným vzrastom počtu a intenzity vnútorných migrácií, ako aj stabilizáciou podielu interregionálnych migrácií a rýchlym vzrastom ich efektívnosti. Otvorenou otázkou však zostáva, či zmeny pozorované po roku 2000 sú predzvesťou dlhodobejších a stabilnejších tendencií.

Charakteristickou črtou priestorovej štruktúry interregionálnych migrácií je v prvom rade mimoriadne vysoký stupeň priestorovej koncentrácie hrubých migračných tokov do relatívne malého počtu priestorových „kanálov“. Je to predovšetkým dôsledok dominantného postavenia funkčného regiónu Bratislavy v migračnom systéme. Ďalšou charakteristickou vlastnosťou interregionálneho sťahovania je intenzívny pokles počtu migrácií s rastúcou vzdialenosťou medzi východiskovým a cieľovým regiónom. Táto vlastnosť spôsobuje, že takmer všetky významné migračné toky prúdia medzi dvojicami susedných regiónov. Len v prípade Bratislavského a v podstatne menšom rozsahu aj Košického regiónu sa uplatňujú migračné toky na väčšiu vzdialenosť. Napokon sa treba zmieniť o relatívne vysokom stupni protismernosti interregionálnych migrácií, ktorá je hlavnou príčinou toho, že čisté migračné toky medzi funkčnými mestskými regiónmi tvoria iba malú časť z migračného obratu medzi nimi.

Prevládajúcou formou sťahovania vo funkčných mestských regiónoch je migračná výmena medzi mestom a vidiekom, na ktorú pripadajú približne dve tretiny z celkového počtu vnútroregionálnych migrácií. Výrazné rozdiely v dostupnosti bývania v mestách a na vidieku, vyvolané celým radom činiteľov, však spôsobili, že v priebehu 90-tych rokov došlo na Slovensku k

dramatickému obratu v orientácii migračných tokov medzi mestskými a vidieckymi obcami v tom zmysle, že tradičná forma sťahovania z vidieka do miest ustúpila intenzívnemu pohybu v opačnom smere. Keďže počet migrácií z miest na vidiek rýchlo vzrastá a počet migrácií z vidieka do miest sa mierne znižuje, rozdiel v relatívnom význame oboch zložiek migračnej výmeny medzi mestami a vidiekom sa postupne zväčšuje. Dodajme ešte, že migrácie medzi mestami majú predovšetkým charakter interregionálneho pohybu, zatiaľ čo sťahovanie medzi vidieckymi obcami sa naopak stále viac uzatvára do rámca jednotlivých funkčných regiónov.

Poznatky získané v našej štúdii poskytujú presvedčivé dôkazy o existencii významných presunov obyvateľstva vo funkčných mestských regiónoch i medzi nimi, ako aj o tom, že intenzita oboch procesov sa počas skúmaného obdobia zrýchľovala. Vyplýva z nich v prvom rade jednoznačný záver o zreteľných tendenciách k dekoncentracii (resp. decentralizácii) obyvateľstva v rámci funkčných mestských regiónov. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že rozhodujúca časť z celkového úbytku mestského obyvateľstva pripadá na straty miest v prospech vidieckych obcí v tom istom funkčnom mestskom regióne, čo potvrdzuje rastúci význam suburbanizačných procesov v niektorých (najmä veľkých) funkčných regiónoch.

Základným znakom redistribúcie obyvateľstva medzi funkčnými mestskými regiónmi je čistý pohyb obyvateľstva zo severných a východných regiónov na juhozápad Slovenska. Druhou charakteristickou črtou je ešte stále pretrvávajúci proces koncentracie obyvateľstva do funkčných mestských regiónov vyšších veľkostných kategórií, aj keď na juhozápade krajiny možno pozorovať určité náznaky k dekoncentracii mezoregionálneho rozsahu. Svedčí o tom aj pomerne zložitý charakter migračnej výmeny medzi Bratislavským funkčným regiónom a ostatnými funkčnými regiónmi. Funkčný región hlavného mesta má síce vysoké migračné zisky z veľkých regiónov Juhozápadnej oblasti a prakticky zo všetkých kategórií funkčných regiónov ležiacich na severovýchode Slovenska, ale stráca obyvateľstvo v prospech stredne veľkých a malých regiónov vo svojom bezprostrednom okolí.

Je evidentné, že na hlbšie poznanie a vysvetlenie procesov redistribúcie obyvateľstva sú potrebné ďalšie a podrobnejšie štúdie. V tomto príspevku sme chceli len poukázať na existenciu týchto zmien a naznačiť rámec, v ktorom sa dajú študovať.

Táto štúdia vznikla v rámci riešenia vedeckého projektu č. 2/6041/26-A Priestorová štruktúra vnútorných migrácií na Slovensku v post-transformačnom období, ktorý je financovaný grantovou agentúrou VEGA. Za starostlivé prezretie rukopisu štúdie ďakujem Mgr. Milanovi Žirkovi zo Štatistického úradu SR v Bratislave, ktorý ma upozornil na niekoľko nepresností v pôvodnom texte.

LITERATÚRA

- BERČÍK, P., LOVECKÝ, P. (2003). *Územné zmeny obcí v SR od roku 1990*. Bratislava (Ministerstvo vnútra SR).
- BEZÁK, A. (1990). Funkčné mestské regióny v sídelnom systéme Slovenska. *Geografický časopis*, 42, 57-73.
- BEZÁK, A. (2000). *Funkčné mestské regióny na Slovensku*. Geographia Slovaca, 15.

- Bratislava (Geografický ústav SAV).
- BEZÁK, A. (2002a). Interregionálne migrácie na Slovensku v rokoch 1981-1998. *Sociológia*, 34, 327-344.
- BEZÁK, A. (2002b). Interregional migration in Slovakia, 1981-98. *Europa XXI*, 7, 11-23.
- BEZÁK, A. (2004). Základné črty interregionálnych migrácií na Slovensku v rokoch 1986-2003. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Matthiae Belli, Geografické štúdie*, 12, 99-104.
- BODEN, P., STILLWELL, J., REES, P. (1992). How good are the NHSCR data? In Stillwell, J., Rees, P., Boden, P., eds. *Migration processes and pattern, 2: population redistribution in the United Kingdom*. London (Belhaven), pp. 13-27.
- BOYLE, P., HALFACREE, K., ROBINSON, V. (1998). *Exploring contemporary migration*. Harlow (Longman).
- CLARK, W. A. V. (1986). *Human migration*. Beverly Hills (Sage).
- COURGEAU, D. (1973). Migrants et migrations. *Population*, 28, 95-129.
- DRBOHLAV, D. (1984). Príspevek k problematice statistiky dôvodů stěhování. *Sborník Československé geografické společnosti*, 89, 1-14.
- FSÚ (1984). *Statistický lexikon obcí ČSSR*. Praha (Federální statistický úřad).
- HALFACREE, K. H., FLOWERDEW, R., JOHNSON, J. H. (1992). The characteristics of British migrants in the 1990s: evidence from a new survey. *Geographical Journal*, 158, 157-169.
- HYMAN, G., GLEAVE, D. (1978). A reasonable theory of migration. *Institute of British Geographers, Transactions, New Series*, 3, 179-201.
- CHAMPION, T., FIELDING, T. (1992). Editorial introduction. In Champion, T., Fielding, T., eds. *Migration processes and patterns, 1: research progress and prospects*. London (Belhaven), pp. 1-14.
- JELÍNKOVÁ, R. (1955). Metody zjišťování a mechanického zpracování pohybu obyvatelstva. *Statistický obzor*, 10, 385-387.
- KOCUROVÁ, M. (1991). Bilance počtu obcí v Československu od roku 1970. *Demografie*, 33, 84-86.
- KÜHN, K. (1978). Selected aspects of migration motivation in the Czech Socialist Republic. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 13, 3-11.
- KUPISZEWSKI, M. (1988). Application of two types of migration data to multiregional demographic projections. *Geographia Polonica*, 54, 43-61.
- LEE, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3, 47-57.
- MLÁDEK, J., CHOVANCOVÁ, J., BÁTOROVÁ, Š. (1998). Dynamika obyvateľstva Slovenska. In Mládek, J., ed. *Demografia Slovenska: vývoj obyvateľstva, jeho dynamika, vidiecke obyvateľstvo*. Bratislava (Univerzita Komenského), pp. 69-148.
- PAVLÍK, Z., KUČERA, M., eds. (2002). *Populační vývoj České republiky 1990-2002*. Praha (Přírodovědecká fakulta Karlovy univerzity).
- PAVLÍK, Z., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., ŠUBRTOVÁ, A. (1986). *Základy demografie*. Praha (Academia).
- PLANE, D. A. (1984). A systemic demographic efficiency analysis of U.S. interstate population exchange. *Economic Geography*, 60, 294-312.
- PLANE, D. A., ROGERSON, P. A. (1994). *The geographical analysis of population: with applications to planning and business*. New York (Wiley).
- PRESTON, S. (1976). *Mortality patterns in national populations*. New York (Academic Press).
- SRB, V. (1970). Důvody vnitřního stěhování v Československu v roce 1966 a 1967. *Demografie*, 12, 1-12.
- SRB, V., ANDRLE, A. (1997). Důvody stěhování v ČR 1991-1995. *Demografie*, 39, 221-223.
- SRB, V., KUČERA, M., RŮŽIČKA, L. (1971). *Demografie*. Praha (Svoboda).
- REES, P. H. (1977). The measurement of migration, from census data and other

- sources. *Environment and Planning A*, 9, 247-272.
- REES, P. H. (1985). Does it really matter which migration data you use in a population model? In White, P., van der Knapp, B., eds. *Contemporary studies in migration*. Norwich (GeoBooks).
- REES, P. H., BELL, M., DUKE-WILLIAMS, O. W. AND BLAKE, M. (2000). Problems and solutions in the measurement of migration intensities: Australia and Britain compared. *Population Studies*, 54, 207-222.
- REES, P., KUPISZEWSKI, M. (1999). Internal migration: what data are available in Europe? *Journal of Official Statistics*, 15, 551-586.
- REES, P., WILLEKENS, F. (1986). Data and accounts. In Rogers A., Willekens, F. J., eds. *Migrations and settlements: a multiregional comparative study*. Dordrecht (Reidel), pp. 19-58.
- ROGERS, A., CASTRO, L. J. (1984). Age patterns of migration: cause-specific profiles. In Rogers A., ed. *Migration, urbanization, and spatial population dynamics*. Boulder (Westview Press), pp. 92-126.
- ROUBÍČEK, V. (1997). *Úvod do demografie*. Praha (Codex Bohemia).
- UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE and STATISTICAL OFFICE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES (1998). *Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ECE region*. United Nations Statistical Commission and Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians, Statistical Standards and Studies, 49. New York (United Nations).
- VEREŠÍK, J. (1974). Geografia sídel. In Lukniš, M., Princ, J., eds. *Slovensko: Lud, 1*. Bratislava (Obzor), pp. 459-644.
- ŽIRKO, M. (2005). Demografia, jej súčasnosť a perspektívy na Štatistickom úrade Slovenskej republiky. In *Naša demografia: súčasnosť a perspektívy*. 10. slovenská demografická konferencia, Smolenice 4.-6.5.2005. Bratislava (Slovenská štatistická a demografická spoločnosť), pp. 226-234.

Anton Bezák

INTERNAL MIGRATION IN SLOVAKIA: RECENT TRENDS AND SPATIAL PATTERNS

The aim of this paper is to investigate some issues concerning the spatial mobility of population in Slovakia. The introductory section tries to account for the recent growth of interest in internal migration. Then, having outlined the main reasons for studying migration, we go on to examine the basic sources of geographically detailed data on migration in Slovakia. Selected problems of measuring and collecting data on internal migration are discussed and the principal advantages and shortcomings of data from the current population registration are presented. It is argued that the data on migration available in Slovakia still give sufficient and satisfactory information for the study of migration mobility.

In the second part of the study, the relevant spatial frameworks of the analysis are examined in some detail. It is concluded that the 66 functional urban regions derived from the analysis of daily commuting pattern are the meaningful spatial units for studying migration and population change. Then, the discussion turns to the proper urban-rural classification in order to distinguish all possible types of moves between urban and rural communes in Slovakia.

The third part of the paper provides some new insights into the changing pattern of internal migration in Slovakia during the 1996-2004 period. In the first place, the analysis confirms the long-term decline in the level of internal migration over the 1990s accompanied by a rapid decrease of the efficiency of migration in redistributing popula-

tion between functional regions. In addition, the research reveals that in the early 2000s substantial changes were occurring in the migration system with a complete reversal of the previous pattern. It is unclear, however, whether these changes indicate an established trend or are merely a temporary perturbation.

Concerning migration between functional urban regions, the characteristic feature that emerges from the analysis is the high degree of concentration of gross migration flows into a relatively low number of spatial channels. It is a result of the importance of the Bratislava region as the “engine” of interregional migration system both attracting and generating the major flows. At the same time, a steady decline in the number of moves is apparent as the distance separating regions increases. Another point that can be made is that approximately half of interregional moves take place between adjacent regions. Additionally, there are no two regions where the dominant migration flow is not partially countered by a flow in the reverse direction. It consequently follows that net migration flows represent only a tiny proportion of total exchange between pairs of regions.

The dominant form of migration within functional urban regions is exchange between urban and rural communes. The marked differences in availability of housing between urban and rural settlements caused a reversal of the traditional net flows of population from rural to urban areas after 1990. In addition, it should be noted that the intensity of net movement from urban to rural communes has steadily increased during the last nine years. Although two other types of migration were rather stabilized over time, there are important differences between them. Whereas migration between urban communes is predominantly interregional in nature, the majority of moves between rural communes occur within functional urban regions.

As regards the role of migration in population redistribution, the results of the study bring clear evidence that: (1) decentralization is occurring within functional urban regions and (2) this process accelerated during the period under investigation. Almost all the functional urban regions experienced net migration losses in urban areas and net migration gains in their rural hinterlands. It should be noted, however, that the net migration balance concealed substantial flows from rural to urban areas. The principal trend of migration between functional urban regions can be summarized as a net movement of population from the “Northeast” to the “Southwest” of Slovakia. The overall pattern of migration within each of these macroregions can be described in turn as flow up from smaller (or sparsely populated) to larger (or densely populated) regions. In spite of this, there are some indications of deconcentration shifts in the Southwest. The functional region of Bratislava is found to experience net gains from the largest regions in the Southwest and from all regions in the Northeast, but to lose population to all adjacent functional urban regions in the broad hinterland of the capital.

English by the author